

Εισαγωγή

Οι γραπτές πηγές μας πληροφορούν ότι με την ανάπτυξη του διεθνούς διαμετακομιστικού εμπορίου, της ναυτιλίας και των χρηματοοικονομικών επιχειρήσεων, από τις αρχές του 19ου αιώνα, το παλιό εμπορικό κέντρο που στεγαζόταν επί αιώνες στην παραλία του Κεράτιου και γειτνίαζε με το Φανάρι και το Οικουμενικό Πατριαρχείο –έδρα της κεφαλής του έθνους, κέντρο των διοικητικών θεσμών των Ρωμιών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας– μεταφέρεται στην αντίπερα όχθη, στον Γαλατά. Με την ίδρυση του μητροπολιτικού ναού των Εισοδίων της Θεοτόκου, το 1804 στο Γαλατάσαράι, σηματοδοτείται η επίσημη συγκρότηση της αστικής κοσμοπολίτικης κοινότητας Σταυροδρομίου-Πέραν.

Η ανερχόμενη εμπορική τάξη, η οποία στο εξής συναλλάσσεται με την Ευρώπη, εκ των πραγμάτων καλείται να κατοικήσει σε μια νέα περιοχή που στεγάζει τις ξένες πρεσβείες και βρίσκεται κοντά στο νέο εμπορικό κέντρο. Η συνοικία αυτή είναι το Σταυροδρόμι, που καθώς εξελίσσεται, παίρνει τη μορφή μιας εκσυγχρονισμένης συνοικίας –ανοιχτό παράθυρο της πεπαλαιωμένης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας προς τη Δύση– όπου κατοικούν Ρωμιοί, Λεβαντίνοι, Έλληνες από τα νησιά του Αιγαίου και το Καρπενήσι, Αρμένιοι, Εβραίοι και λιγοστοί Οθωμανοί.

Η παρούσα μελέτη επιχειρεί μια ιστορική και κοινωνική σκιαγράφηση της λαμπρότερης μετά το Φανάρι κοινότητας της Κωνσταντινούπολης. Για τη συγκέντρωση του υλικού, που ξεκίνησε το 1997, οι γραπτές πηγές της πατριαρχικής βιβλιοθήκης είχαν ανεκτίμητη αξία. Επίσης, οι δημόσιες και ιδιωτικές βιβλιοθήκες της Πόλης και της Αθήνας μου έδωσαν σημαντικότερο υλικό για την ιστορία των Ρωμιών της Πόλης, της κοινότητας Σταυροδρομίου-Πέραν, καθώς και για αρκετές άλλες κοινότητες. Ωστόσο, σημαντικότερη ήταν και η πρόσφατη προσφορά φίλων του αρχαιακού υλικού των είκοσι χρόνων της κοινότητας Σταυροδρομίου, το οποίο αγοράστηκε σε δημοπρασία στην Πόλη και αποτελείτο από τιμολόγια εξόδων των ετών 1948-1968 της Κοινότητας. Το νέο αυτό υλικό ταξινομήθηκε σε τρεις θεματικές ενότητες, ανά χρονικές περιόδους, οι οποίες παρουσιάζουν τις διακυμάνσεις που βίωσε η Ρωμιοσύνη στη διάρκεια αυτών των είκοσι χρόνων. Οι νέες προσθήκες πιστεύουμε ότι εμπλουτίζουν συνολικά το όλο εγχείρημα.

Η διαμόρφωση του κοινωνικού ιστού της κοινότητας Σταυροδρομίου εξελίσσεται ταυτόχρονα με την ανάπτυξη της νέας συνοικίας. Οι μεταρρυθμίσεις του 1839 και του 1856 βοηθούν προς αυτή την κατεύθυνση. Οι κοινωνίες των ευρωπαϊκών πρωτευουσών, ο αστικός τρόπος ζωής τους, σε όλες τις εκφάνσεις του καθημερινού βίου, αποτελούν παράδειγμα προς μίμηση σύμφωνα με τις επιταγές και τα πρότυπα της νέας εποχής.

Η νέα κοινότητα δίνει προτεραιότητα στην εκπαίδευση, την κοινωνική πρόνοια και την ποιοτική αναβάθμιση του πνευματικού και κοινωνικού βίου των μελών της. Η άνθιση και η ακμή της κοινότητας, όπως και το σύνολο του ελληνισμού της Πόλης, κορυφώνεται στις αρχές του 20ού αιώνα και συνεχίζεται, με διάφορες διακυμάνσεις, έως το 1922. Να σημειώσουμε εδώ ότι δημογραφικά οι Ρωμιοί της Πόλης αποτελούσαν το 1/3 του πληθυσμού της πρωτεύουσας, που έφθανε τότε περίπου το ένα εκατομμύριο.

Από το 1923 που ιδρύθηκε η Τουρκική Δημοκρατία έως το 1950 στην εξουσία ήταν το Λαϊκό Κόμμα, διορίζοντας πρωθυπουργούς ανώτατα στελέχη του. Μετά τη Μικρασιατική καταστροφή (1922-1924), η εύρωστη ελληνική μειονότητα που απέμεινε στην Πόλη, αν και είχε σημαντική συμμετοχή στα οικονομικά δρώμενα της χώρας, βίωσε μέσα σε έντονη εσωστρέφεια –φοβισμένη και σιωπηλή, καταβάλλοντας προσπάθειες να προσαρμόζεται στο μέτρο του δυνατού στις εκάστοτε αντίξοες συνθήκες– την απαγόρευση του ειδικού νόμου περί άσκησης ορισμένων επαγγελματιών, την επιστράτευση των «20 Ηλικιών», τον έκτακτο φόρο περιουσίας (γνωστό ως «Βαρλίκι»). Γνωρίζουμε επίσης ότι έως τα τέλη της δεκαετίας του 1940 δεν επιτρέπονταν στους Ρωμιούς της Πόλης οι ανακαινίσεις στο Πατριαρχείο, στις εκκλησίες και στα κοινοτικά ιδρύματα. Τον Ιούνιο του 1950 ξεκινά ένας νέος τρόπος διακυβέρνησης της χώρας, καθώς γίνονται για πρώτη φορά κοινοβουλευτικές εκλογές με νικητή το Δημοκρατικό Κόμμα.

Οι Ρωμιοί της Πόλης, παρά τις δυσκολίες και κακουχίες που είχαν βιώσει την περίοδο του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, παρέμειναν δημιουργικοί και δραστήριοι. Σύμφωνα με την επίσημη δημογραφική καταγραφή, το 1950 ανέρχονταν σε 100.000. Οι χονδρέμποροι και οι έμποροι συνέχιζαν να έχουν την πρώτη θέση στην αγορά. Όλα φάνταζαν ειρηνικά. Κανείς δεν μπορούσε να διανοηθεί ότι μετά από λίγα χρόνια θα βίωνε τα Σεπτεμβριανά γεγονότα του 1955 και τις ομαδικές απελάσεις του 1963-1964...

Βάσει του αρχειακού υλικού των 20 χρόνων (1948-1968) της κοινότητας Σταυροδρομίου, οι ανακαινίσεις που ξεκίνησαν το 1949-1952 συνδέονται με τις μεταπολεμικές εξελίξεις. Το υλικό των τιμολογίων το οποίο μελετήθηκε και ταξινομήθηκε, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, χωρίζεται σε τρεις σημαντικές κατηγορίες:

- (α) Τιμολόγια εξόδων για τις ανακαινίσεις των κοινοτικών εκκλησιών και των γραφείων της κοινότητας Σταυροδρομίου.
- (β) Τιμολόγια εξόδων για το συσσίτιο της Κοινότητας.
- (γ) Αποδείξεις για τη μισθοδοσία του διδακτικού και διοικητικού προσωπικού, διάφορα άλλα λειτουργικά έξοδα για τα δημοτικά σχολεία και το Ζωγράφειο Λύκειο,

αποδείξεις μισθοδοσίας του προσωπικού των εκκλησιών, τα μηνιαία βοηθήματα στους απόρους της Κοινότητας και αποδείξεις εξόδων για μικροεπισκευές.

Τα τιμολόγια των ανακαινίσεων για τον Ναό των Εισοδίων της Θεοτόκου και τα κοινοτικά γραφεία προστέθηκαν στο τέλος του κεφαλαίου του Μητροπολιτικού Ναού της Παναγίας.

Τα τιμολόγια εξόδων του συσσιτίου προστέθηκαν στο τέλος της «Ε' Πεντατάξιας Σχολής Αρρένων», καθώς και η μισθοδοσία του προσωπικού της κοινότητας Σταυροδρομίου και τα λειτουργικά έξοδα.

Οι μηνιαίες πληρωμές και οι δαπάνες για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση και το Ζωγράφειο Λύκειο προστέθηκαν στο τέλος του κεφαλαίου για το Ζωγράφειο.

Στο τέλος της ενότητας «Κοινωνική Πρόνοια» προστέθηκε κατάλογος εράνου για τον μαχόμενο ελληνικό στρατό στη Μικρά Ασία.

Περαιτέρω, στη νέα έκδοση προστέθηκαν οι βιογραφίες του αρχαιολόγου Θεόδωρου Μακρίδη, της πρώτης διευθύντριας του Ζαππείου Παρθεναγωγείου Καλλιόπης Κεχαγιά, και εμπλουτίστηκαν τα «Φιλολογικά Σαλόνια», καθώς είχα στην κατοχή μου σημαντικό τμήμα του αρχείου της Αθηνάς Γαϊτάνου-Γιαννιού, το οποίο δώρισε η κόρη της στη μη κερδοσκοπική εταιρεία «Βοσπορίς», την οποία διήυθυνα.

Στην ενότητα «Ψυχαγωγία», στο τέλος της «Μουσικής», προστέθηκαν τα εξώφυλλα από τις παρτιτούρες της μουσικής που άκουγαν οι Ρωμιοί από τις αρχές του 20ού αιώνα στην Πόλη.

Από την ίδια ενότητα αφαιρέθηκε ο «Κινηματογράφος», καθώς εκδόθηκε σχετικό βιβλίο με τον τίτλο *Από το Παρίσι στο Πέραν – Έλληνες Κινηματογραφιστές της Πόλης* (εκδόσεις Τόπος, 2011).

Τα Κυπριακά γεγονότα από τα τέλη του 1953 δημιουργούν εκ νέου μια αρνητική πολιτική πραγματικότητα για τους Ρωμιούς, απαγορεύσεις για ελεύθερες κοινοτικές εκλογές, αρνητικές ρυθμίσεις στον χώρο της εκπαίδευσης κ.ά. Η κοινότητα, δίχως να μπορεί να υψώσει τη φωνή της για να διαμαρτυρηθεί, σταδιακά οδηγείται στη συρρίκνωση και οδεύει προς τον αφανισμό.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω την αγαπητή φίλη Μαίρη Καραμανοπούλου, η οποία με μεγάλη προθυμία μου έδωσε πολύτιμες πληροφορίες και έντυπο υλικό για τον χώρο της κοινωνικής πρόνοιας, όπως και για τη λειτουργία της Φιλοπτώχου Αδελφότητας των Κυριών του Πέραν, ενώ παράλληλα διοργάνωνε στο σπίτι της συναντήσεις με παλιές συναδέλφους της από τα διοικητικά συμβούλια της Φιλοπτώχου για να μου μεταφέρουν τις δικές τους μνήμες.

Επίσης, ευχαριστώ θερμά τον φίλο γιατρό Κώστα Τρουμπούκη, που πρόθυμα μου παραχώρησε την ανέκδοτη διδακτορική του διατριβή για τα Εθνικά Φιλανθρωπικά Καταστήματα και τους γιατρούς της Πόλης.

Πολλές ευχαριστίες οφείλω και στους αείμνηστους Ευάγγελο Αγγελίδη και Ευούλα Κατιρτζόγλου-Αγγελίδου, οι οποίοι στις συναντήσεις που είχα μαζί τους μου μετέφεραν τις δικές τους μαρτυρίες για την καθημερινή ζωή και τα διάφορα επαγγέλματα του Πέραν και μου πρόσφεραν σημαντικό φωτογραφικό υλικό.

Θέλω ακόμη να ευχαριστήσω τους φίλους που αγόρασαν σε δημοπρασία στην Πόλη το αρχείο εξόδων 1948-1968 της Κοινότητας Σταυροδρομίου και μου το δώρισαν, όπως και όλες τις φίλες και τους φίλους συμπολίτες, οι οποίοι με προφορικές μαρτυρίες και φωτογραφικό υλικό συνέβαλαν στον εμπλουτισμό του βιβλίου μου.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω την Άννα Ουμπελόντε και τη Δανάη Σκυλλά που με πολλή υπομονή και προσοχή μετέφεραν σε ψηφιακή μορφή τα νεότερα κείμενα που συγκεντρώθηκαν για την ολοκλήρωση του βιβλίου. Ευχαριστίες οφείλω και στους αγαπητούς συνεργάτες των εκδόσεων Τόπος, με πρώτο τον διευθυντή Βαγγέλη Γεωργακάκη, οι οποίοι με ιδιαίτερο ζήλο ετοίμασαν την επανέκδοση του βιβλίου. Θέλω, τέλος, να ευχαριστήσω τον Νίκο, ο οποίος με πολλή αγάπη και χαρά επωμίστηκε τον ρόλο του βοηθού για την ολοκλήρωση των πρακτικών εργασιών κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας αυτού του βιβλίου.

Άνοιξη 2022
Σούλα Μπόζη

Τοπογραφία – Ιστορία

Αστική συνοικία Σταυροδρομίου-Πέραν

Η Γαλλική πρεσβεία.

Κατά τους βυζαντινούς χρόνους, «Πέραν» ή «Περαία» ονομάζεται η περιοχή που απλώνεται ανατολικά της ιστορικής περιτειχισμένης Κωνσταντινούπολης, η «πέραν της πόλεως», η απέναντι του Κεράτιου 13η ρεγγών των Βυζαντινών. Η περιοχή περιλαμβάνει τον όρμιο του Γαλατά και τα υψώματα του λόφου, που ήταν τότε διάσπαρτα με αμπελώνες, περιβόλια, καλλιεργήσιμες εκτάσεις, νεκροταφεία και αλούλλια. Στην αρχαιότητα, η τοποθεσία αποκαλούνταν «Συκαί», από τις πολυάριθμες συκιές που κάλυπταν τις πλαγιές του λόφου. Σύμφωνα με τον λόγιο Σκαρλάτο Βυζάντιο, η τοπωνυμία «Γαλατάς»

προέρχεται από το γάλα που πουλούσαν στις μάντρες της περιοχής, ενώ κατ' άλλους συγγραφείς είναι παραφθορά της επωνυμίας «τα Γαλάτου» ή «των Γαλάτων», από τους Γαλάτες που κατοίκησαν τον τόπο.

Το λιμάνι του Γαλατά αρχικά περιτειχίζεται από τον Μεγάλο Κωνσταντίνο, ιδρυτή της Κωνσταντινούπολης (324). Μετά από δύο περίπου αιώνες, επί Ιουστινιανού, κτίζονται τα χερσαία τείχη που περικλείουν το προάστιο (528) και οικοδομείται το θέατρο της πόλης. Η περιοχή μετονομάζεται –προσωρινά, όπως αποδείχτηκε– σε Ιουστινιανούπολη και κατοικείται κυρίως από Γενουάτες εμπόρους, Ενετούς, Πιζζάνους και Αμαλφίτες.

Ο Γαλατάς και μετά την Άλωση (1453) παραμένει λιμάνι και εμπορικό κέντρο των Λατίνων, με πολλούς Έλληνες, Εβραίους και λιγοστούς μουσουλμάνους κατοίκους.

Από τα μέσα του 16ου αιώνα, στα υψώματα του Γαλατά, σε μικρή απόσταση από τον ομώνυμο Πύργο, πάνω στον λόφο με τους αμπελώνες, οικοδομούνται οι πρώτες εξοχικές κατοικίες, επαύλεις και προσβείες των ευρωπαϊκών χωρών, με πρώτη τη Γαλλική προσβεία (1535). Τις προσβείες πλαισιώνουν οι κατοικίες των Ευρωπαίων εμπόρων, των διερμηνέων και προξενικών υπαλλήλων, καθώς και τα σπίτια των Ελλήνων καθολικών από τα νησιά του Αρχιπελάγους, οι οποίοι εργάζονται ως έμποροι και διερμηνείς στα γραφεία των ξένων προσβειών.

Καθοριστική ώθηση στον εποικισμό του Πέραν δίνει η ανέγερση της Γαλλικής προσβείας στην περιοχή. Με τη Συνθήκη του 1535, του Φραγκίσκου Α' και του Σουλεϊμάν του Νομοθέτη, για πρώτη φορά παραχωρείται άδεια στον Γάλλο πρεσβευτή να κατοικήσει στους αμπελώνες του Πέραν μαζί με την οικογένειά του και τους Φράγκους που βρίσκονται υπό την προστασία του. Έως τότε η Γαλλική προσβεία, όπως και όλες οι άλλες ξένες προσβείες, στεγαζόταν εντός των τειχών του Γαλατά. Η συγκεκριμένη άδεια τέθηκε σε ισχύ λίγο μετά την υπογραφή της συνθήκης, όταν μια καταστροφική επιδημία χολέρας θερίζει την Πόλη και η Γαλλική προσβεία μεταφέρεται σε μια περιοχή δίπλα στη μετέπειτα Μεγάλη Οδό, εκεί όπου την εποχή των Ερρίκου Δ' και Αχμέτ Α' οικοδομείται η «Maison de France», το αρχοντικό της Γαλλικής προσβείας, σε μεγάλη έκταση που αγοράστηκε τμηματικά μεταξύ 1589-1606 από τον πρέσβη Brèves. Το 1628 στο κτήμα της προσβείας κτίζεται η λατινική εκκλησία Saint Louis, η πρώτη εκκλησία που οικοδομείται στο Πέραν. Επίσης, μέσα στην προσβεία ανοίγει σχολείο για την εκπαίδευση μεταφραστών και δραγουμάνων το οποίο λειτούργησε για περισσότερο από ένα αιώνα (1669-1831).

Την περίοδο 1670-79, την εποχή του πρέσβη marquis de Nointel, το κτίριο της προσβείας ανακαινίζεται και προστίθενται νέες πτέρυγες. Σύμφωνα με τον Γάλλο διπλωμάτη Antoine Galland, στις αίθουσες της προσβείας δίδονται θεατρικές παραστάσεις με έργα του Μολιέρου και του Ρακίνα, τις οποίες ανάμεσα σε άλλους παρακολουθούν και αρκετοί Έλληνες έμποροι με τις συζύγους τους (1673).

Το παράδειγμα της Γαλλικής προσβείας ακολούθησαν σταδιακά και οι προσβείες των άλλων χωρών, οι οποίες πάντοτε με παλατιανή άδεια εγκαταστάθηκαν στο Πέραν δημιουργώντας τον αρχικό πυρήνα της κατοπινής εξωραϊσμένης ευρωπαϊκής συνοικίας.

Το μέγαρο της Βενετίας, το οποίο στις μέρες μας χρησιμοποιείται ως κατοικία του Ιταλού προξένου της Πόλης, βρίσκεται στα υψώματα του Τοπχανέ, στην οδό Τομτόμ. Εκεί κατοικούσε ο εκάστοτε βαίλος της Βενετίας. Το κτίριο περιβαλλόταν από έναν κήπο, που είχε θέα στον Βόσπορο και στην Προποντίδα. Η πιο ριζική ανακαίνιση του προξενικού οικήματος των Βενετών έγινε από τον βαίλο Μέμμο την περίοδο 1880-1882, με αρχιτέκτονα τον Πολωνό Ορλόφσκι. Μετά την κατάργηση της Δημοκρατίας της Βενετίας (1799) το μέγαρο πέρασε στα χέρια της Αυστρίας. Την περίοδο 1806-1815 κατοικήθηκε από τους Γάλλους, ενώ μεταξύ 1815-1918 στέγαζε την πρεσβεία της Αυστρίας. Μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, το μέγαρο της Βενετίας παραχωρήθηκε στους Ιταλούς. Η σημερινή μορφή του είναι αποτέλεσμα σημαντικών ανακαινίσεων. Δίπλα του στεγάζεται το Ιταλικό Λύκειο.

Έως το 1600 οι Άγγλοι πρέσβεις διαμένουν παραλιακά, κοντά στο Τοπχανέ. Ο πρώτος Άγγλος πρέσβης που μετακομίζει στο Πέραν είναι ο Edward Burton. Ο περιηγητής Fine Morysson μας πληροφορεί ότι: «Τώρα (1617) ο πρέσβης Edward Burton κατοικεί στον λόφο, σε ένα σπίτι με ευρύχωρους και ωραίους κήπους περιτριγυρισμένους από τοίχους».

Η Αγγλική πρεσβεία, το «εγγλέζικο σαράι» όπως την αποκαλούσαν αργότερα οι Πολίτες, βρίσκεται στο κέντρο του Σταυροδρομίου κοντά στο κτίριο του Γαλατά-σαράι και οικοδομήθηκε επί λόρδου Έλγιν. Το μέγαρο με τα παραρτήματά του, τον ναΐσκο και τον δενδρόφυτο κήπο καταλαμβάνουν έκταση 20 περίπου στρεμμάτων. Είναι έργο των Άγγλων αρχιτεκτόνων Charles Barry και W.J. Smith και κτίστηκε τη δεκαετία του 1840 στη θέση της παλιάς πρεσβείας, που είχε καταστραφεί μερικώς στην πυρκαγιά του 1831. Αργότερα, μετά την πυρκαγιά του 1870, η Αγγλική πρεσβεία ανακαινίστηκε εκ νέου διατηρώντας τον νεοκλασικό της χαρακτήρα. Οι αίθουσες υποδοχών και χορού ήταν φημισμένες για την πολυτελή διακόσμησή τους. Είναι χαρακτηριστικό πως η όλη μεγαλοπρέπεια του «Pera House» κρυβόταν πίσω από πανύψηλους μαντρότοιχους.

Η Αγγλική πρεσβεία.

Τον 17ο αιώνα, δίπλα στις προξενικές κατοικίες των Ενετών, Γάλλων, Ολλανδών και Άγγλων, αρκετοί εύποροι Ευρωπαίοι και χριστιανοί υπήκοοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας χτίζουν αρχοντικά με μεγάλους κήπους. Το Πέραν εξελίσσεται σε προάστιο που κατοικείται από ευκατάστατους αστούς. Την ίδια εποχή, ο περιηγητής Auby de la Mortraye παρομοιάζει τον Γαλατά και το Πέραν με τον Φραγκομαχαλά της Σμύρνης, σημειώνοντας ότι «...Στο Πέραν οι Φράγκοι ζουν σε ιδιόκτητα σπίτια δίχως περιορισμούς, σύμφωνα με τις παραδόσεις τους. Τις Απόκριες μεταμφιέζονται, τραγουδούν, πίνουν και μεθούν. Τους έχουν παραχωρηθεί όλες οι ελευθερίες, υπό τον όρο να μην προσβάλλουν και να μην ενοχλούν τις Τουρκάλες και τη θρησκεία τους...».

Ένας άλλος περιηγητής, ο Άγγλος James Dallaway (1797), αναφερόμενος στον κοσμοπολίτικο χαρακτήρα του Πέραν, γράφει ότι θυμίζει τον Πύργο της Βαβέλ με τις πολλές γλώσσες που μιλούν οι κάτοικοί του. «Εδώ, συχνά μπορείς να συναντήσεις κάποιον που γνωρίζει εφτά και οκτώ ξένες γλώσσες...», σημειώνει χαρακτηριστικά.

Ο Αρμένιος λόγιος Ιερεμίας Κιομουρτζιάν, στο βιβλίο του *Οδοιπορικό στην Πόλη του 1680* (1992), δίνει μια λεπτομερή περιγραφή για το Πέραν και τα υψώματα του Γαλατά: «Τώρα βλέπουμε τα μνήματα στα υψώματα της μεγαλούπολης του Γαλατά... Μια και φθάσαμε μέχρι τον Πύργο του Γαλατά αξίζει να επισκεφθούμε το Πέραν. Ανηφορίζουμε προς τα βόρεια πέραν από την παλιά Πόλη. Στα υψώματα βρίσκεται ο τεκές των Μεβλεβήδων, ένα χαμάμ, ένας φούρνος και η αγορά... Τώρα βρισκόμαστε στο Σταυροδρόμι. Μπροσ και πίσω μας υπάρχουν δύο δρόμοι. Δεξιά ο δρόμος κατεβαίνει στο Τοπχανέ (Τηλεοπλοστάσιο), αριστερά στον Κασίμ-πασά (Ναύσταθμο). Στις δυο πλευρές των δρόμων που διασχίζουμε, μέσα σε κήπους, βρίσκονται τα σπίτια των Φράγκων δραγουμάνων

που εργάζονται στις πρεσβείες. Σ' αυτό το πρώτο σπίτι έζησε ο πρέσβης της Γένοβας, που αναγκάστηκε να διαφύγει στη χώρα του μετά από κάποιο αδίκημα που διέπραξε. Λίγο παρακάτω κατοικεί ο πρέσβης της Φλάνδρας. Παραδίπλα, μέσα σε μεγάλο κήπο, βρίσκεται η κατοικία των Φράγκων από τα Ιεροσόλυμα που ανήκουν στο Τάγμα του Αγίου Φραγκίσκου. Δίπλα τους υψώνεται το μοναστήρι του Τάγματος που λέγεται Terra Santa. Πιο κάτω από το μοναστήρι ήταν η κατοικία του Βάουλου της Βενετίας.

»Στο τέρμα του δρόμου βρίσκεται η Γαλλική πρεσβεία, ένα επιβλητικό μέγαρο. Έχει μια χρυσοστόλιστη αίθουσα με χίλιους και πλέον καθρέπτες. Εδώ βρίσκεται και το μοναστήρι του Τάγματος των Καπουτσίνων. Το μικρό εκκλησάκι του προεκτάθηκε με εντολή του πρέσβη. Έτσι δημιουργήθηκε μια γαλλική γειτονιά όπου κατοικούν, εκτός από τον πρέσβη και την ακολουθία του, πολλές οικογένειες Γάλλων. Πιο πέρα βρίσκεται η Αγγλική πρεσβεία, ένα απέραντο μέγαρο με θέα προς τον Κεράτιο Κόλπο. Κοντά στο Πέραν βρίσκεται και το Κερασσώρι. Απέναντι βλέπουμε το "Ταλατά-σαράι", ένα από τα ανάκτορα του σουλτάνου. Εδώ εκπαιδεύονται τα "ιτς-ογλάν" της αυλής. Τώρα προσπερνάμε μπροστά από το νεκροταφείο των μουσουλμάνων. Ακολουθούν τα μνήματα των Ελλήνων, των Φράγκων και το δικό μας (αρμενικό) νεκροταφείο με θέα προς τη θάλασσα. Οι λόφοι Τζιχανγκίρ μέχρι κάτω στο Ντολμά-μπαχτσέ είναι διάσπαρτοι με σπίτια, αρχοντικά και τζαμιά».

Το 1714, η λαίδη Montagu, σύζυγος του πρεσβευτή της Αγγλίας στην Κωνσταντινούπολη, Edward Wortley Montagu, σε επιστολή προς τους φίλους της περιγράφει την Αγγλική πρεσβεία του Πέραν: «Το ανάκτορό μας βρίσκεται στο Πέραν που είναι προάστιο της Κωνσταντινούπολης, όπως ακριβώς το προάστιο Westminster του Λονδίνου. Οι κατοικίες των πρεσβευτών βρίσκονται πολύ κοντά η μια στην άλλη. Από τη μια πλευρά της κατοικίας μας βλέπουμε το λιμάνι, την παλιά Πόλη και τους μακρινούς λόφους της Ασίας, και όλα μαζί αποτελούν ίσως το ομορφότερο τοπίο του κόσμου...».

Ο τεκές των Μεβλεβήδων.

Στη 41η κατά σειρά επιστολή της, η λαίδη Montagu υπογραμμίζει την κοσμοπολίτικη ατμόσφαιρα της περιοχής: «...Ζω σ' έναν τόπο που θυμίζει έντονα τον Πύργο της Βαβέλ. Στο Πέραν ομιλούν τουρκικά, ελληνικά, εβραϊκά, αρμένικα, αραβικά, περσικά, ρώσικα, βλάχικα, γερμανικά, ολλανδικά, γαλλικά, αγγλικά, ιταλικά και ουγγρικά και το χειρότερο είναι ότι μέσα στο ίδιο μας το σπίτι ομιλούνται δέκα από αυτές τις γλώσσες. Οι ιπποκόμοι είναι Άραβες, οι λακέδες Γάλλοι, Άγγλοι και Γερμανοί. Η γκουβερνάντα μου Αρμένισσα, οι υπηρέτριές μου Ρωσίδες, μισή δωδεκάδα υπηρέτες είναι Έλληνες, ο οικονόμος μου Ιταλός και οι γενίτσαροί μου Τούρκοι. Λιγοστοί είναι οι άνδρες, οι γυναίκες και τα παιδιά που δεν γνωρίζουν πέντε ή έξι απ' αυτές τις γλώσσες... Είναι αλήθεια ότι οι γυναίκες φορούν πέπλα στο Πέραν, αλλά είναι τέτοια που αναδεικνύουν την ομορφιά τους».

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθούμε σε μια άλλη επιστολή της λαίδης που περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο θέρμαιναν τα πολύτιμα σπίτια: «Για τη θέρμανσή τους χρησιμοποιούν ένα κατασκεύασμα που λέγεται ταντούρι. Έχει ύψος δύο πόδια, σχήμα τραπέζιου και καλύπτεται από ένα όμορφο χαλί ή κέντημα. Είναι φτιαγμένο όλο από ξύλο. Βάζουν μέσα λίγη καυτή στάχτη και κάθονται τριγύρω του με τα πόδια κάτω από το χαλί. Σ' αυτό το τραπέζι εργάζονται, διαβάζουν και συχνά κοιμούνται, κι αν τύχει κι ονειρευτούν και κλωστήσουν το ταντούρι, η καυτή στάχτη βάζει φωτιά στο σπίτι...».

Αρχές του 18ου αιώνα, στην περιοχή του Πέραν έρχονται να κατοικήσουν από τον Γαλατά, το Φανάρι και άλλες ενορίες της παλιάς Πόλης αρκετές οικογένειες Ρωμιών εμπόρων που συναλλάσσονται με το παλάτι και τις πρεσβείες, συμμετέχοντας δυναμικά στο διαμετακομιστικό εμπόριο που εδρεύει στον Γαλατά. Η νεόδμητη συνοικία του Πέραν διευρύνεται σταδιακά από τα νοτιοδυτικά προς τα βορειοανατολικά. Διαθέτει θαυμάσιο κλίμα, εύκολη πρόσβαση προς το εμπορικό κέντρο και το λιμάνι του Γαλατά, στο οποίο ανήκει διοικητικά έως τα μέσα σχεδόν του 19ου αιώνα.

Κατά τον 18ο αιώνα ξεκινά και η υδροδότηση της περιοχής. Το υδραγωγείο, το Ταζίμ όπως λέγεται στα τουρκικά, χτίζεται στο τέρμα του Ίσιου Δρόμου πίσω από τα νεκροταφεία των Αρμενίων με εντολή του σουλτάνου Μαχμούτ Α'. Αργότερα, το 1786 ανακαινίζεται επί Αμπντούλ Χαμίτ Α'.

Ο Αρμένιος λόγιος Σαρκίς Σαρράφ Χοβανεσιάν, στο βιβλίο του *Τοπογραφία της Πόλης* (1996), γράφει σχετικά: «...Μεταξύ 1732 και 1733, με εντολή του Σουλτάνου Μαχμούτ του Α', έγιναν οι πρώτες υπόγειες εγκαταστάσεις για τη μεταφορά ύδατος από μακρινές πηγές. Έτσι επιτεύχθηκε η παροχή ύδατος προς το Πέραν, το Κασίμ-πασά, τον Γαλατά, το Τοπχανέ και το Μπεσίκτας, όπου οικοδομήθηκαν δημόσιες βρύσες.

Κωνσταντινουπολίτισσα των λαϊκών τάξεων (άνωνμος, 1800).

Στην πορεία, με την αύξηση του πληθυσμού αυξήθηκε και η κατανάλωση του νερού και δημιουργήθηκε λειψυδρία. Το 1749-1750, όπως και το 1797-1798, έγιναν νέα έργα, διευρύνθηκαν οι παλιές εγκαταστάσεις και διοχετεύθηκαν στο υδραγωγείο του Ταξίμ ή Μαξέμ (ένα οκτάγωνο πέτρινο κτίσμα) ύδατα από τις εύγευστες πηγές του Μπαχτσέκιοϊ του Βοσπόρου...».

Το υδραγωγείο του Ταξίμ ή Μαξέμ.

Στους αμπελώνες και στα μνήματα που απλώνονται στα υψώματα έξω από τα τείχη του Γαλατά, από τον 18ο αιώνα θα αρχίσει να δημιουργείται μια νέα συνοικία: το Σταυροδρόμι ή Πέραν, όπως ονομάζεται από τους Ρωμιούς, το Μπέιογλου, όπως αποκαλείται από τους Τούρκους. Για την προέλευση της επωνυμίας αυτής υπάρχουν τρεις εκδοχές. Σύμφωνα με την πρώτη, την εποχή του Μεχμέτ του Κατακτητή, μετά την Άλωση της Τραπεζούντας, στην περιοχή αυτή διέμεινε ο πρίγκιπας (μπέης, στα τουρκικά) του Πόντου Αλέξιος Κομνηνός με τον θείο του Δαβίδ, γεγονός που έδωσε και την ονομασία στην περιοχή. Κατά μια άλλη άποψη, επί Σουλεϊμάν του Νομοθέτη, στην τοποθεσία όπου δημιουργήθηκε μεταγενέστερα η πλατεία Ταξίμ, σε ένα επιβλητικό αρχοντικό, κατοικούσε ο Aloisio Gritti, γιος του βαίλου της Βενετίας Andrea Gritti, τον οποίο οι Οθωμανοί αποκαλούσαν «Μπέη ογλού» (γιο του άρχοντα). Τέλος, ο Σκαρλάτος Βυζάντιος γράφει ότι, σύμφωνα με τον ιστορικό Hammer, το όνομα «Μπέιογλου» είναι παραφθορά του «Μπέη γιολού» (οδός πριγκίπων), από τους πρίγκιπες, πρέσβεις και ξένους αξιωματούχους που κατοικούσαν στα αρχοντικά της Μεγάλης Οδού.

Οι Ρωμιοί της Πόλης αποκαλούσαν το Πέραν και με το τοπωνύμιο Σταυροδρόμι, από τις κάθετες οδούς Κουμπαρατζί και Ασμαλί-μεστζίτ που τέμνονται με τον Ίσιο Δρόμο, δημιουργώντας έτσι το πρώτο σταυροδρόμι.

Να σημειωθεί ότι η οδός Κουμπαρατζί πήρε το όνομά της από τον Γάλλο εξωμότη Comte de Bonneval, ο οποίος έγινε μουσουλμάνος και υπηρέτησε στον οθωμανικό στρατό με το όνομα Humbaracı Ahmet paşa. Ο τάφος του βρίσκεται στον τεκέ των Μεβλεβήδων. Όσον αφορά την ονομασία Ασμαλί-μεστζίτ, λέγεται ότι στα τέλη του 15ου αιώνα, μετά την οικοδόμηση του τεκέ των Μεβλεβήδων, στον χώρο όπου αργότερα δημιουργήθηκαν τα μουσουλμανικά νεκροταφεία του Τεπέμπασι, μέσα στους αμπελώνες χτίστηκε ένα μικρό τέμενος-προσευχητήριο (μεστζίτ) το οποίο περιβαλλόταν από κλήματα (ασμά), κι έτσι ονομάστηκε Ασμαλί-μεστζίτ. Τον 19ο αιώνα, μετά τις μεγάλες πυρκαγιές και την ανοικοδόμηση που ακολούθησε, δεν δια-

Ελληνίδα αστή στην αίθουσα υποδοχής του διαμερίσματός της (Ferriol, 1714).

τηρήθηκε το τέμενος, ωστόσο δάνεισε το όνομά του στον εκεί δρόμο, με τις ωραίες νεοκλασικές και μπαρόκ πολυκατοικίες στις οποίες κατοικούσαν Ρωμιοί και Λεβαντίνοι. Από τα μέσα του 20ού αιώνα, στον δρόμο αυτό στεγάζονταν λαϊκές ταβέρνες, παλιατζίδικα, αντικερί, λαϊκά καφενεία και κάποια κακόφημα ξενοδοχεία.

Σταδιακά, με τη διεύρυνση της συνοικίας, ο κεντρικός Ίσιος Δρόμος τέμνεται και από άλλους κάθετους δρόμους, δημιουργώντας πολλαπλά σταυροδρόμια. Αυτός ο στενός και αρχικά χωμάτινος Ίσιος Δρόμος στα κατοπινά χρόνια γίνεται η φημισμένη κοσμοπολίτικη Μεγάλη Οδός (Grande rue de Péra στα γαλλικά, Cadde-i Kebir στα τούρκικα).

Από κοινοτικά έγγραφα γνωρίζουμε ότι μέχρι τα τέλη του 18ου αιώνα, οι Σταυροδρομίτες, καθώς δεν είχαν δικό τους ενοριακό ναό, εκκλησιάζονταν στον Γαλατά, στην εκκλησία της Παναγίας της Καφατιανής, όπου προσέφεραν τις υπηρεσίες τους ως επίτροποι του ναού.

Το 1804, η ελληνική κοινότητα του Σταυροδρομίου ή Πέραν αποκτά ενοριακό ναό αφιερωμένο στη μνήμη της Παναγίας, η οποία από τους βυζαντινούς χρόνους ακόμα θεωρούνταν προστάτιδα της Κωνσταντινούπολης και κατ' επέκταση της νέας συνοικίας.

Ο ηθοποιός και θιασάρχης Δ. Ταβουλάρης, στα *Απομνημονεύματά του* (1930), σημειώνει για το «Ξενοδοχείο του Λογοθέτη» ότι «εδώ έρχεται στο δείπνον ο καλύτερος κόσμος του Χαβιάρου και του Σταυροδρομίου». Το 1934, οι τελευταίοι ιδιοκτήτες του ξενοδοχείου, οι Medowitch, το μετονόμασαν σε «Alp Hôtel». Το κτίριο κατεδαφίστηκε στα μέσα του 1970.

Έκτοτε, τα όρια της ενορίας Σταυροδρομίου ή Πέραν, με πατριαρχικό σιγίλιο του 1804, καθορίζονται στον γεωγραφικό χώρο που δυτικά ξεκινά από τον Πύργο του Γαλατά και προεκτείνεται ανατολικά μέχρι το Ορθόδοξο νεκροταφείο του Ταξίμ, ενώ βόρεια αρχίζει από τον χείμαρρο του Κασίμ-πασά και το Κερασσοχώρι και φθάνει μέχρι τις πλαγιές του Μπογάζ-κεσέν στο Τοπχανέ (Τηλεβολοστάσιο). Αργότερα, μετά την ανέγερση των ενοριακών ναών του Αγίου Κωνσταντίνου και της Αγίας Τριάδας, επαναπροσδιορίζονται τα όρια της ενορίας Σταυροδρομίου-Πέραν. Στα τέλη του 1890 το Πέραν αρχίζει από τα Σκαλάκια και φτάνει στο Σισλί.

Ο Αρμένιος Σαρκής Σαρράφ-Χοβανесиάν, στο βιβλίο του *Τοπογραφία της Πόλης* (1996), δίνει σημαντικές πληροφορίες για την εξέλιξη της ρωμαϊκής ορθόδοξης κοινότητας Σταυροδρομίου: «Παλιότερα στο Πέραν δεν υπήρχε ορθόδοξη εκκλησία. Με άδεια της Μεγάλης Πύλης οι Ρωμιοί οικοδόμησαν εδώ μια ωραία εκκλησία αφιερωμένη στη μνήμη των Εισοδίων της Θεοτόκου. Τα εγκαίνια του ναού έγιναν στις 15 Αυγούστου του 1804. Η εκκλησία αυτή έχει δύο εισόδους, η μια προς την πλευρά του Σταυροδρομίου κι η άλλη στην πλευρά των νεκροταφείων του Τεπέμπασι (Μνηματάκια). Το 1801, επί Σουλτάνου Σελίμ Γ', αρκετά οικοπέδα που ανήκαν στο παλάτι του Γαλατά-σαράι πωλήθηκαν στους χριστιανούς σε υψηλές τιμές για να φτιάξουν σπίτια και περιβόλια και να εγκατασταθούν εκεί».

Ένας άλλος Αρμένιος ιστορικός, ο Γ. Ιντζιτζιάν (1758-1833), στο βιβλίο του *Η Κωνσταντινούπολη τον 18ο αιώνα* (1976), αναφερόμενος στο Πέραν σημειώνει ότι: «Προ-

χωρώντας στο Ταξίμ, στην αριστερή πλευρά, στα νεκροταφεία, βρίσκονται τα σπίτια των Αρμενίων που ήρθαν εδώ από τη Ρωμυλία και την Προύσα το 1802».

Ωστόσο, η ουσιαστική οικοδομική ανάπτυξη του Σταυροδρομίου θα πραγματοποιηθεί μετά το 1838. Η συνθήκη εμπορικής συνεργασίας ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και την Αγγλία, που υπογράφηκε τον ίδιο χρόνο, γίνεται προπομπός των μεταρρυθμίσεων του Τανζιμάτ (1839) και του Χάτι Χουμαγιούν (1856). Οι μεταρρυθμίσεις αυτές δημιουργούν το νομικό πλαίσιο μέσα από το οποίο η οθωμανική εξουσία –που επί αιώνες ασκήθηκε με θεοκρατικούς νόμους– θα προσπαθήσει να εκσυγχρονιστεί και να εφαρμόσει έναν σύγχρονο τρόπο διοίκησης. Εδώ πρέπει να εκτιμηθεί και η όλη ανασυγκρότηση της πρωτεύουσας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και ιδιαίτερα η ανοικοδόμηση της νέας, αστικής συνοικίας του Πέραν που υλοποιείται με την ταυτόχρονη ανάπτυξη της ελληνικής κοινότητας Σταυροδρομίου στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο μικρός γεωγραφικός χώρος, το τρίγωνο που βρίσκεται μεταξύ Γαλατά, Πέραν και Ντολμά-μπαχτσέ/Γιλντίζ, όπου στήνεται η εκσυγχρονιστική σκηνή, η σύγχρονη βιτρίνα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Στα ανάκτορα του Ντολμά-μπαχτσέ και του Γιλντίζ, όπου κατοικούσε ο εκάστοτε σουλτάνος, εδρεύει το κέντρο της πολιτικής εξουσίας και της δημόσιας διοίκησης. Ενώ η οικονομική και κοινωνική ζωή επικεντρώνεται στον Γαλατά και στο Πέραν, με τις πρεσβείες, τα νοσοκομεία, τους στρατώνες, τις τράπεζες, το χρηματιστήριο, τα εμπορικά επιμελητήρια, τα γραφεία μεταφορών του διαμετακομιστικού εμπορίου, τις διεθνείς ασφαλιστικές εταιρείες, τις εμπορικές αγορές, τις εφημερίδες, τα τυπογραφεία, τα συμβολαιογραφεία, τα ταχυδρομεία, τα σχολεία μέσης και ανώτερης εκπαίδευσης, τις σχολές μειονοτήτων και ξένων γλωσσών, τα πολυκαταστήματα ευρωπαϊκών και εγχώριων προϊόντων, τα ξενοδοχεία, τα θέατρα, τους κινηματογράφους, τις μπιραρίες, τα εστιατόρια, τα ευρωπαϊκού τύπου ζαχαροπλαστεία, τους χώρους ψυχαγωγίας και εκτόνωσης για τους αστούς, αλλά και τις ταβέρνες και τα καπνλεία για τους άντρες των λαϊκών τάξεων.

Η Μεγάλη Οδός του Πέραν.

Αφηγήσεις των πρώτων Ρωμιών που εγκαταστάθηκαν στο Πέραν

Ο Δημητράκης Ζαφειρόπουλος, έμπορος αλεύρων, πεθερός του μεγαλοτραπεζίτη Γεωργίου Ζαρίφη, κάτοικος της συνοικίας Τζιμπαλί στον Κεράτιο, στις αρχές του 19ου αιώνα αποφάσισε να εγκατασταθεί στη νέα αστική συνοικία του Πέραν ενδίδοντας τελικά στην πίεση των παιδιών του. Η παρακάτω περιγραφή είναι από το ανέκδοτο κείμενο «Αναμνήσεις» του Γεωργίου Λ. Ζαρίφη, εγγονού του μεγαλοτραπεζίτη:

«...Το σπίτι του Τσελεμπή Δημητράκη, στο Τζουμπαλί ήταν το καμάρι της συνοικίας. Ήδη όμως, πριν από τα χρόνια της Επανάστασης του '21, οι Φαναριώτες άρχισαν σιγά σιγά ν' αφήνουν το Φανάρι και ν' ανεβαίνουν στους λόφους του Γαλατά, ακολουθώντας τους Φράγκους που πρωτοστάτησαν στη μετακίνηση αυτή. Οι λόφοι που θ' αποτελέσουν αργότερα την πολυθόρυβη αυτή συνοικία την εποχή εκείνη ήταν ακατοίκητοι. Απέραντα αμπέλια κάλυπταν τις πλαγιές τους. Οι Φράγκοι όμως, που η παρουσία τόσων αμπελιών δεν τους άφησε ασυγκίνητους, το αναφέρουν στα παλιά έγγραφά τους με τον τίτλο "Les vignes de Péra". Το Πέραν ήταν κοντά στις δουλειές τους, αφού μικρή απόσταση το χώριζε από το Γαλατά. Ο δρόμος που ένωνε τις δύο συνοικίες είναι απότομος κι έμοιαζε περισσότερο με σκάλα, γι' αυτό όσοι γνωρίζουν την Πόλη δύσκολα θα ξεχάσουν τα "Σκαλάκια" του Γαλατά... Δύο μεγάλοι δρόμοι σταύρωναν στην καρδιά της καινούριας πόλης. Η διασταύρωση αυτή έγινε αιτία να ονομαστεί η περιοχή Σταυροδρόμι. Οι λέξεις "Σταυροδρόμι" και "Πέραν" σημαίνουν το ίδιο πράγμα...

»Τα παιδιά του Ζαφειρόπουλου, λοιπόν, είχαν φίλους Φράγκους που είχαν μετακομίσει στη νέα συνοικία. Τα φραγκόπαιδα δεν έπαυαν να εκθειάζουν τις ομορφιές του Πέραν και να επαινούν το κλίμα και την τοποθεσία του. Τα παιδιά του Τσελεμπή Δημητράκη ζητούσαν από τους γονείς τους να αλλάξουν συνοικία. Ο Ζαφειρόπουλος, μπρος στην επιμονή των παιδιών, αγόρασε ένα οικόπεδο στο ψηλότερο μέρος του Σταυροδρομίου. Από το ένα πλάι το οικόπεδο γειτόνευε με τον κήπο της Αγγλικής πρεσβείας. Από το άλλο, λίγα βήματα το χώριζαν από την Εκκλησία που είχαν αρχίσει να σπκώνουν οι Έλληνες για τις θρησκευτικές τους ανάγκες, αφού ο αριθμός τους όλο και πλήθαινε...

»Το σπίτι του Ζαφειρόπουλου είχε μοναδική θέα. Ηλιόλουστο το χειμώνα και δροσερό το καλοκαίρι. Από τα παράθυρά του το βλέμμα περνώντας πάνω από ένα κυπαρισσόδασος και τα Τουρκικά μνήματα αντίκριζε όλη την έκταση του αρχαίου Βυζαντίου, από την Αγία Σοφία ως την πύλη του Ρωμανού... Στον Τσελεμπή Δημητράκη όμως το πανόραμα αυτό δεν έλεγε τίποτα. Ώρες ολόκληρες το βλέμμα του σταματούσε στο Τζουμπαλί προσπαθώντας να διακρίνει το παλιό του σπίτι. Η σκέψη αυτή είχε γίνει σαράκι και τον έτρωγε. Ήθελε ν' αφήσει όσο πιο γρήγορα μπορούσε την φιλόξενη αυτή συνοικία και να γυρίσει στα παλιά του λημέρια. Έτσι ένα πρωί δήλωσε στα παιδιά του ότι δεν μπορούσε να καθίσει πια σ' αυτούς τους "Φραγκομαχαλάδες". Θέλοντας να κάνει την απόφασή του αμετάκλητη, πούλησε βιαστικά το νεόκτιστο σπίτι του και ξαναγύρισε στο παμπάλαιο "γκιαβγκίρι του Τζουμπαλί". Το σπίτι αυτό του Πέραν, που ήταν γραφτό να μη χαρεί η οικογένεια του Ζαφειρόπουλου και που βρισκόταν απέναντι

από την είσοδο του ναού της Παναγίας στα Μνηματάκια, αγοράζεται από τον ιπποκόμο του Χιδίβη της Αιγύπτου, Missiri, και μετατρέπεται σε ξενοδοχείο, το πρώτο ξενοδοχείο στο Πέραν που λειτούργησε από το 1841 με την επωνυμία “Hôtel d’Angleterre”. Τα πρώτα 20 χρόνια θα είναι σχεδόν το μοναδικό ξενοδοχείο όπου θα φιλοξενηθούν διάσημοι επισκέπτες, όπως ο κυβερνήτης της Βραζιλίας με τη σύζυγό του, ο λόρδος Salisbury κ.ά. Στην πορεία, το ξενοδοχείο θα αλλάξει αρκετές φορές όνομα και ιδιοκτήτη. Θ’ αποκαλείται “Hôtel Missiri”, “Ξενοδοχείο του Λογοθέτη”, “Hôtel Royal”».

Να σημειώσουμε ότι η αρνητική συμπεριφορά του Ζαφειρόπουλου ήταν η εξαίρεση του κανόνα, καθώς η συντριπτική πλειονότητα των Περαιωτών ενστερνιζόταν μετά χαράς τον καινούργιο τρόπο ζωής.

Το «Hôtel Bristol» (πρώην αρχοντικό του Ευστάθιου Ευγενίδη) είναι έργο του αρχιτέκτονα Μανούσου. Εδώ γεννήθηκε ο Ανδρέας Συγγρός. Στις μέρες μας στεγάζει το Μουσείο του Πέραν.

Για την κοινωνική και την καθημερινή ζωή του Πέραν, μας δίνει αρκετές πληροφορίες ο μεγάλος ευεργέτης και τραπεζίτης Ανδρέας Συγγρός, ο οποίος, όπως γράφει στον πρώτο τόμο των *Απομνημονευμάτων* του (1908), γεννήθηκε το 1830 στο Σταυροδρόμι, στη συνοικία Μνηματάκια. Όπως σημειώνει, ο πατέρας του ήταν γιατρός των ανακτόρων και αρχικά κατοικούσε στα Ταταύλα, ωστόσο το παλάτι θεώρησε τη συνοικία αυτή απόκεντρη και με εντολή του σουλτάνου του παραχωρήθηκε δωρεάν ένα σπίτι στα Μνηματάκια. Αργότερα το κτίριο αυτό που είχε ανεγερθεί με σχέδια του αρχιτέκτονα Μανούσου, αποτέλεσε το αρχοντικό του Ευστάθιου Ευγενίδη. Βρισκόταν απέναντι από το χειμερινό θέατρο των Μνηματακίων και μεταγενέστερα μετατράπηκε σε ξενοδοχείο, το γνωστό «Hôtel Bristol».

Ο Ανδρέας Συγγρός, στον πρώτο τόμο των *Απομνημονευμάτων* του (1908), μεταξύ άλλων περιγράφει πώς διασκέδαζαν στα μέσα του 19ου αιώνα οι νεαροί Περαιώτες τα πρωινά της Κυριακής: «...Την επιούσαν Κυριακήν μετέβημεν από πρωίας εις την εκκλησίαν των Εισοδίων της Παναγίας... (Μετά τη λειτουργία) κυρία διασκέδασις της νεολαίας ήτο να συναθροίζονται από τις 10.00 μέχρι τις 11.00 της πρωίας, ένθεν και ένθεν της εισόδου της εκκλησίας των Καθολικών “Σαν Αντόνιο”, κειμένης εν τη μεγάλει οδώ του Σταυροδρομίου και να βλέπωσι τας προσερχομένας κυρίας του Δυτικού δόγματος εις την μεγάλην λειτουργίαν... Να βλέπονται ενίοτε και υπό των κυριών, να συνοδεύουν αυτάς μέχρι τας κατοικίας των, όσοι είχαν την καλήν τύχην να έχωσι σχέσεις μετά τινών των οικογενειών τούτων... Αι Φράγκισσαι του Σταυροδρομίου διέπρεπον τότε επί καλλονή, μόρφωσει και πολιτισμώ, εθεωρείτο δε κατόρθωμα η εισαγωγή Ρωμαίων εις τας οικίας και συναναστροφάς των Φράγκων...». Στον ίδιο τόμο συναντάμε την περιγραφή ενός ευρωπαϊκού τύπου ζαχαροπλαστείου της εποχής, το φημισμένο ζαχαροπλαστείο της μαντάμ Munier: «...όπου πλήθη ανδρών και γυναικών έτρωγον πάστας, γλυκίσματα, κ.λπ.... ασυγκρίτως ευγευστότερα του Συριανού Σταματελάκη...».

Στον δεύτερο τόμο των *Απομνημονευμάτων* (1908) του Ανδρέα Συγγρού βρίσκουμε σημαντικές πληροφορίες για τον τρόπο διασκέδασης των Περαιωτών γύρω στα 1850, την εποχή που ο πιο διαδεδομένος τρόπος ψυχαγωγίας ήταν οι σπιτικές βεγγέρες – συνθήθεια που διατηρήθηκε στην Πόλη και μεταγενέστερα. Ο Συγγρός περιγράφει με έμφαση τους χορούς που γίνονταν κατά τη διάρκεια της Αποκριάς στο ξενοδοχείο του Μισίρη, «Hôtel d'Angleterre», όπου κατά τον συγγραφέα σύχναζε όλη σχεδόν η αριστοκρατική κοινωνία του Σταυροδρομίου: μεγαλέμποροι, διπλωμάτες, καλλιτέχνες των θιάσων που έδιναν παραστάσεις στο Θέατρο «Ναούμ». Ωστόσο, «η τότε υψηλή διατίμησης του εισιτηρίου εις τεσσαράκοντα γρόσια, εκτός της δαπάνης των αναψυκτικών και του δείπνου, κώλυε την προσέλευσιν εις τους πολλούς...». Οι λαϊκές τάξεις της περιοχής του Χαμάλμπασι τις Αποκριές γλεντούσαν μεταμφιεσμένοι με τους δικούς τους χορούς, μιμούμενοι τους αριστοκράτες του Σταυροδρομίου.

Σύμφωνα με τον Συγγρό, τα χρόνια εκείνα η κυκλοφορία στους δρόμους του Πέραν γινόταν με τα πόδια, καθώς τα ευρωπαϊκού τύπου αμάξια, τα «couprés» –τα «παϊτόνια» όπως τα ονόμαζαν οι Πολίτες– ήταν προνόμιο των πρεσβευτών, των μεγάλων πασάδων και των γυναικών του χαρεμιού του σουλτάνου. Ελάχιστες από τις αριστοκρατικές οικογένειες διέθεταν φορεία (cedies) για την έξοδο των γυναικών, ενώ οι

άνδρες μετακινούνταν έφιπποι. Παροιμιώδης ήταν η λάσπη των δρόμων, φαινόμενο που συναντάμε ακόμα και στις μέρες μας, γι' αυτό οι μεν άνδρες πάνω από τα λεπτά παπούτσια φορούσαν συνήθως λαστιχένιες γαλότσες, ενώ οι κυρίες φορούσαν ξύλινα τσόκαρα (τις γαλέντζες) μαζί με τις γόβες, κινδυνεύοντας έτσι να γλιστρήσουν και να λερωθούν στα φθαρμένα καλντερίμια και τις λακκούβες των δρόμων. Επιπλέον, οι δρόμοι του Πέραν δεν φωτίζονταν, γι' αυτό και η αστυνομία υποχρέωνε όσους έβγαιναν τη νύχτα να κρατούν χάρτινα φανάρια με κερί, τα οποία αγόραζαν από τα καπνοπωλεία της Πόλης. Οι αστυνόμοι που επιτηρούσαν την τάξη οδηγούσαν στο τμήμα για να πληρώσουν πρόστιμο όλους όσοι είχαν την ατυχία να σβήσει το φαναράκι τους από τον αέρα ή από απροσεξία. Όποιος από αυτούς δεν είχε να πληρώσει, διανυκτέρευε εκεί.

Με το φερμάνι του Χάτι Χουμαγιούν (18/2/1856), που προέβλεπε ισονομία (ίσα δικαιώματα στην ιδιοκτησία, τη φορολογία και τη δικαιοσύνη) στους χριστιανούς υπηκόους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και εισήγαγε διάφορες καινοτομίες, με στόχο τη διοικητική οργάνωση της Πόλης, χαράσσεται και η πολεοδομική πολιτική για τη σύσταση του μοντέρνου αστικού εμπορικού κέντρου της πρωτεύουσας. Για την πραγματοποίηση του μεταρρυθμιστικού σχεδιασμού αντιγράφονται τα ευρωπαϊκά νομοσχέδια σύγχρονης ρυμοτομίας. Πρότυπο προς μίμηση αποτελούν οι διασημότερες τότε ευρωπαϊκές πρωτεύουσες – το Παρίσι, η Ρώμη, η Βιέννη. Βασικός στόχος είναι η δημιουργία μιας σύγχρονης βιτρίνας σε μια χώρα με παλιές δομές.

Η κατοικία του Gaspar Glavani, τραπεζίτη και δημοτικού συμβούλου, βρισκόταν στη γωνία της λεωφόρου Μνηματάκιων και της οδού Γκλαβανί, που ενώνει τη Μεγάλη Οδό με τα Μνηματάκια. Όλη η περιοχή του Τεπέμπασι μαζί με το μέγαρο ήταν ιδιοκτησία της οικογένειας Glavani. Το αρχοντικό σώζεται έως τις μέρες μας και είναι το «Londra Hôtel».

Το κτίριο της 6ης δημοτικής περιφέρειας (το Δημαρχείο του Πέραν).

Το 1854 συστήνεται η Νομαρχία της Κωνσταντινούπολης και, για πρώτη φορά, η Πόλη διαιρείται σε διοικητικές περιφέρειες. Ο άξονας Γαλατά-Πέραν, η 6η δημοτική περιφέρεια (*altinci daire*), κρίνεται πρότυπο διοικητικό κέντρο στο οποίο θα εφαρμοστούν όλα τα εκσυγχρονιστικά εγχειρήματα της Αυτοκρατορίας.

Το 1858 διορίζεται το δημοτικό συμβούλιο της 6ης δημοτικής περιφέρειας. Πρόεδρος είναι ο Κιαμίλ μπέης και μέλη οι Antoine Alleon, ο Εβραίος τραπεζίτης Kamondo, ο Αρμένιος τραπεζίτης Ohannes Migirdich, ο Franchini, ο Hanson, ο μαρωνίτης Teodor Naoum, ιδιοκτήτης του ομώνυμου θεάτρου στο Γαλατά-σαράι, και οι Ρωμιοί Παυλάκης Σάββας, Μπαχτσεβάνογλου Γιώργης εφέντης και Μιλτιάδης.

Το 1867 μέλη του δημοτικού συμβουλίου είναι ο τραπεζίτης Γεώργιος Ζαρίφης, ο Α. Ρεβελάκης, Κυκλαδίτης με αγγλική υπηκοότητα, διευθυντής της εταιρείας ιππύλατων σιδηροδρόμων (τραμ), ο Α. Καραθεοδωρής (ανώτατος κρατικός υπάλληλος), ο Δημήτρης Γενίντουνις, ο Antoine Alleon, ο Berni Corpi και ο Gaspar Glavani.

Το 1880 το δημοτικό συμβούλιο αποτελείται από τον Αλί μπέη πρόεδρο, τον Konstant εφέντη γραμματέα και τα μέλη Corpi, Ντιράν μπέη, Frederic Hollas εφέντη, Στεφάνοβικ, Nedjimi εφέντη, Σάββα εφέντη, Σιμόν εφέντη, Γεώργιο Ζαρίφη, Zehdi Greffier, Ταϊβ εφέντη (*Εμπορικός Οδηγός*, 1880).

Στο πλαίσιο ανάπτυξης της συνοικίας, το δημοτικό συμβούλιο αποφασίζει να γίνουν λιθόστρωτοι οι δρόμοι του Πέραν. Από το 1856 η Μεγάλη Οδός φωτίζεται με λάμπες αερίου –από το εργοστάσιο γκαζιού του Ντολμάμπαχτσε που ξεκίνησε τη λειτουργία του το 1853 για τις ανάγκες των ανακτόρων– και δημιουργείται δίκτυο υδροδότησης και αποχέτευσης. Αποφασίζεται επίσης να χτιστούν δύο νοσοκομεία και δημοτικό μέγαρο, για το οποίο ήταν πρότυπο το παρισινό δημαρχείο «Hôtel de Ville». Περαιτέρω, σχεδιάζονται και διαμορφώνονται λεωφόροι, δρόμοι, πλατείες, καθώς και η κατασκευή μετρό που θα διευκολύνει και θα επιταχύνει τη σύνδεση του εμπορικού κέντρου του Γαλατά με το Πέραν.

Η είσοδος του Τούνελ.

Από το 1830 το Πέραν αποτελείται από έξι συνοικίες: Αγά-τζαμί, Τεκές, Τεπέμπασι, Τσουκούρ-τζαμί, Γενί-μαχαλέ και Κούλογλου.

Η συνοικία Αγά-τζαμί δανείστηκε το όνομά της από το ομώνυμο μικρό, κομψό σαν μινιατούρα τέμενος που βρίσκεται επί της Μεγάλης Οδού, δίπλα στη στοά Ρωμυλίας. Το τζαμί αυτό, το οποίο ήταν το μοναδικό που στεγαζόταν στο κέντρο του Πέραν, οικοδομήθηκε το 1594 και ανακαινίστηκε το 1834 επί Μαχμούτ Β΄.

Η συνοικία Τεκές πήρε το όνομά της από τον τεκέ των Μεβλεβήδων που στεγαζόταν στην αρχή της Μεγάλης Οδού στο Τούνελ. Ο τεκές των Μεβλεβήδων ήταν η πρώτη μουσουλμανική κατοικία της περιοχής. Κτίστηκε έξω από την πόλη του Κουλά, στην αρχή του Ίσιου Δρόμου, από τον Ισκεντέρ πασά το 1491, σε οικόπεδο που του προσέφερε δωρεάν ο σουλτάνος Μπαγιαζίτ Β΄.

Η συνοικία Τεπέμπασι, η «Ακρολοφία», με τη γνωστή κρήνη του Μαχμούτ Α΄ (19ος αιώνας), χωρίζεται από τα Ταταύλα με μια κοιλάδα. Στο βάθος βρισκόταν η χαράδρα Κανλί-τσουκούρ, από την οποία περνούσε ο χείμαρρος του Κασίμ-πασά. Η ανατολική πλαγιά του λόφου, γεμάτη κερασιές, ονομαζόταν Κερασχωρί και, όπως γράφει ο Σκαρλάτος Βυζάντιος, ήταν συνοικισμός «φαυλοβίων γυναικών και άνδρον διαφθοράς», γεγονός που συντέλεσε στο να μετονομαστεί το χωριό σε Κερατοχώριον ή Κερασχωρίον.

Σύμφωνα με τον ίδιο συγγραφέα, μέσω του χειμάρρου κυλούσαν οι υπόνομοι και οι ακαθαρσίες και των δύο περιοχών. Από εδώ άρχιζε το Γενί-σεχίρ, μια πολυπληθής

λαϊκή γειτονιά, την οποία οι λόγιοι Βυζάντιος και Πασπάτης, στα μέσα του 19ου αιώνα, περιγράφουν ως κακόφημη γειτονιά, πλημμυρισμένη από καπνελιά και οينوπωλεία που έμεναν φωταγωγημένα ως τα μεσάνυχτα. Στα μαγαζιά αυτά, οι χορευτές «κιοτσέκ» (ομοφυλόφιλοι ντυμένοι με γυναικεία φορέματα) διασκέδαζαν τους θαμώνες των λαϊκών τάξεων. Καθημερινά γίνονταν γλέντια τρικούβερτα, που συνοδεύονταν από εκπυρσοκροτήσεις όπλων και κραυγές μεθυσμένων· ενώ κάποια γειτονιά, προς το όρος των Μπλέων (Ελμά-νταγ), στέγαζε τον αγοραίο έρωτα. Στα ξύλινα σπίτια της περιοχής κατοικούσαν Ρωμιοί και Βούλγαροι.

Ο δρόμος Μπουλμπούλντερε που οδηγούσε στον Κασίμ-πασά, όπως και οι γύρω γειτονιές, τον χειμώνα ήταν αδιάβατος από τη λάσπη. Η κατηφόρα προς την Ευαγγελίστρια στέγαζε τα μικρομάγαζα των γανωτών, των χαλκέων και των παπλωματάδων. Η λαϊκή γειτονιά Σκορδαλιά στις κατηφόρες του Ταρλάμπασι, σύμφωνα με τον Πασπάτη, ήταν μια από τις ρυπαρότερες ενορίες όλης της Πόλης, με πολλά κρασοπωλεία, χαμαιτυπεία και κακόφημα σπίτια και κάποιους δρόμους όπου κατοικούσαν Χιώτες επαίτες. Κάτω στην κοιλάδα, ανάμεσα στους δύο λόφους του Πέραν και των Ταταούλων, το 1894 θα υψωθεί ο ναός του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου, η «Βαγγελίστρια» όπως τον αποκαλούσαν πολλοί Πολίτες.

Στην αντίθετη κατεύθυνση, ανατολικά, στους λόφους του Τζιχανγκίρ, από τα υψώματα του Τοπχανέ έως το Ταξίμ, απλώνεται η συνοικία Τζιχανγκίρ, η οποία πήρε το όνομά της από το ομώνυμο τζαμί που έκτισε, το 1533, ο Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής στη μνήμη του γιου του. Την οθωμανική περίοδο, νότια της περιοχής, στην παραλία, στεγάζονταν το Υπουργείο του Πυροβολικού και το Τηλεβολοστάσιο (Τοπχανές). Το 1580, στο Τζιχανγκίρ κτίζεται ένα ιερατικό συγκρότημα (Κιουλλιγιέ) με πτωχοτροφείο, λουτρό και τέμενος: το Κιλίτς-Αλί πασά τζαμί. Την περίοδο αυτή, η περιοχή κατοικείται από μουσουλμάνους τιτλούχους του στρατού, οι οποίοι μαζί με τις πολυπληθείς οικογένειές τους μένουν σε ξύλινα αρχοντικά με θέα τον Βόσπορο.

Η κεντρική λεωφόρος του Πέραν.

Ο κοινωνικός ιστός της συνοικίας αλλάζει μετά το πρώτο τέταρτο του 20ού αιώνα, όταν από τις γειτονιές της παλαιάς Πόλης, κυρίως από το Κοντοσκάλι, το Τζιμπαλί και το Φανάρι, έρχονται να κατοικήσουν εύποροι Καππαδόκες σε ιδιόκτητες, σύγχρονες για την εποχή τριώροφες και τετράωροφες κατοικίες. Σταδιακά, ο αριθμός των Ελλήνων που κατοικούν εδώ αυξάνεται, καθώς η περιοχή γειτνιάζει με τα σχολεία Ζάππειο, Κεντρικό και Ζωγράφειο. Όλες οι πολυκατοικίες του Τζιχανγκίρ έχουν καταπληκτική θέα προς τον Βόσπορο και τη θάλασσα του Μαρμαρά και συνάμα βρίσκονται σε απόσταση αναπνοής από τη Μεγάλη Οδό και το εμπορικό κέντρο του Γαλατά.

Μια άλλη λαϊκή γειτονιά του Πέραν ήταν αυτή του Γενί-τσαρσί, που απλώνεται στα υψώματα του Τοπχανέ, πίσω από το Γαλατά-σαράι. Ο λαϊκός ζωγράφος Π. Μοσχάκης, μέσα από προσωπικές μαρτυρίες του, μας μεταφέρει στο Γενί-τσαρσί όπως το έζησε στις αρχές του 20ού αιώνα: «Ανοιξα τα μάτια μου στο Γενί-τσαρσί, Τσουκούρ σοκάκι, στον αρ. 39. Σε αυτό το σπίτι η οικογένεια του παππού έμεινε με νοίκι 37 ολόκληρα χρόνια. Όλοι νόμιζαν πως ήταν δικό μας. Ήταν ένα διώροφο ξύλινο με στέγη γερμανική και μέσα σαν αρχοντικό. Σε κάθε όροφο είχε δύο δωμάτια και από μία μεγάλη σάλα. Το μαγειρείο βρισκόταν πίσω στον κήπο και επικοινωνούσε εσωτερικά με το σπίτι. Πίσω από το σπίτι υπήρχε μεγάλος δενδρόφυτος κήπος με θάμνους. Το σερβανί, θυμάμαι, ήταν κατάμεστο από τρόφιμα, όλα ευρωπαϊκά: ιταλικά μακαρόνια μέσα σε σακιά, σαλάμια. Στο ταβάνι υπήρχαν κρεμασμένα ειδών ειδών ξένα ποτά: πλήινα δοχεία ρούμι της

Καραϊβικής, μικρά βαρελάκια κονιάκ Μεταξά και Καμπά, κρασιά σε μπουκάλια. Είχε και δύο αποθήκες με αντίκες τις οποίες είχε δωρίσει ο πρέσβης από το αυστριακό σαράι (πρεσβεία) στον παππού μου: ρολόγια τοίχου, πανοπλίες χρυσές στρατιωτικές, σπαθιά με φούντες, πιστόλες. Είχε και δυο σεντούκια βιβλία: *Ιλιάδα*, *Οδύσσεια*, Πλούταρχο, ιστορικά βιβλία, σατιρικά περιοδικά εικονογραφημένα με σκίτσα. Ο παππούς μου, ο Χρήστος, το γένος Τσακίρη, ήταν σταβλάρχης, δηλαδή περιποιούνταν τα άλογα και τα παϊτόνια (αμάξια) στο στάβλο της Αυστριακής πρεσβείας που βρισκόταν στο Γενί-τσαρσί στην οδό Τοιτόμ – πρόκειται για τη σημερινή Ιταλική πρεσβεία που την κατάκτησαν οι Ιταλοί στον πόλεμο. Μετά την κατάρρευση της Αυστρίας, διόρισαν τον παππού πορτιέ-ρη στην αυστριακή εταιρεία καπνού. Είχε τέσσερα παιδιά, τα τρία αγόρια και το μικρότερο κορίτσι. Ο μεγάλος, ο Γιώργης, ήταν ταχυδρόμος της Ιταλικής πρεσβείας, ήταν μερακλής στις λατέρνες. Μάζεψε όλους τους μαστόρους που έφτιαχναν λατέρνες και όσους μελοποιούσαν σκοπούς. Τους άνοιξε συνεργείο, γιατί όλοι τους ήταν άνθρωποι καλλιτέχνες και του πιστού. Μαζί με αυτούς πήρε τον περιβόητο Γκιουσέπε Τουρκόνι που ήταν ο διασημότερος κατασκευαστής λατέρνας και τρεις σταμπαδόρους, από τους καλύτερους συνθέτες, τρία αδέρφια από την Τήνο με το όνομα Αρμάο...».

Έως τα μέσα του 19ου αιώνα, η κεντρική λεωφόρος του Πέραν, η Μεγάλη Οδός, που ξεκινούσε από τον τεκέ των Μεβλεβήδων μέχρι το Γαλατά-σαράι ήταν ένας στενός δρόμος. Στέγαζε βασικά τις ξένες πρεσβείες, την εκκλησία των Εισοδίων της Παναγίας και τις καθολικές εκκλησίες του Πέραν. Μετά το Γαλατά-σαράι ο δρόμος ήταν λίγο πιο πλατύς και κατέληγε στο Ταξίμ με τα νεκροταφεία των Αρμενίων, των Ελλήνων, των Λεβαντίνων και των μουσουλμάνων. Το ελληνικό νεκροταφείο άρχιζε από το Παρμάκ-καπί και εκτεινόταν ως το οικοδομικό τετράγωνο που περικλείει σήμερα τον ναό της Αγίας Τριάδας και το Ζάππειο Εθνικό Παρθεναγωγείο. Ο δρόμος που τέμνει τη Μεγάλη Οδό και οδηγεί στην Αγία Τριάδα, στο Ζάππειο, στα Χρυσοβέργεια και καταλήγει στη λεωφόρο Σιράσελβι τότε ονομαζόταν οδός Ρωμαϊκού Νεκροταφείου (Rum Kabristan sokağı). Το νεκροταφείο των Φράγκων βρισκόταν στην αριστερή πλευρά της Μεγάλης Οδού. Όταν η περιοχή πυκνοκατοικήθηκε, το νεκροταφείο μεταφέρθηκε στο Φερίκιοϊ (1852). Τα δε μνήματα των μουσουλμάνων εκτείνονταν από το Ταξίμ προς το Σιράσελβι και το Αγιάζ-πασά. Άλλωστε, η τοπωνυμία Σιράσελβι, που σημαίνει δεντροστοιχία κυπαρισσιών, προσδιόριζε τα όρια του μουσουλμανικού νεκροταφείου.

Το 1869 αποπερατώνεται η λεωφόρος Ταξίμ-Παγκάλτι και ο δρόμος επεκτείνεται ως το Σιολί, όπου και μεταφέρονται, με σουλτανικό διάταγμα, τα ελληνικά νεκροταφεία τα οποία στεγάζονταν στο Ταξίμ από το 1615. Μετά τη μεταφορά των «Grands Champs des Morts» (Μεγάλα Νεκροταφεία), όπως τα ονόμαζαν οι ξένοι περιηγητές, ο χώρος διαμορφώνεται σε πλατεία: την πλατεία Ταξίμ, την πρώτη πλατεία του Πέραν (1870).

Λίγα χρόνια αργότερα, όπως μας πληροφορεί ο Ιταλός ταξιδιώτης De Amicis, τα απογεύματα της Κυριακής ο κήπος του Ταξίμ, δίπλα στην πλατεία Ταξίμ, τα γύρω καφενεία και οι μπιραρίες πλημμύριζαν από κατοίκους του Πέραν. Τα απογεύματα του καλοκαιριού οι μπάντες διασκέδαζαν τους θαμώνες και θίασοι γαλλικής και ιταλικής οπερέτας έδιναν παραστάσεις.

Η γέφυρα του Γαλατά στα τέλη του 19ου αιώνα.

Στο πλαίσιο ανάπλασης της 6ης δημοτικής περιφέρειας κατασκευάζονται και οι γέφυρες που ενώνουν τις δύο πλευρές του Κεράτιου, την παλιά με τη νέα Πόλη. Ήδη, από το 1836, η πρώτη γέφυρα ενώνει το Ουνκαπάν με το Αζάπ-καπί, που στεγάζει τον Ναύσταθμο. Ο εμπορικός οργανισμός του Γαλατά επιβάλλει την κατασκευή και δεύτερης γέφυρας που θα συνδέει το Καράκιοϊ του Γαλατά με το Εμίνονου (1845).

Για την ιστορία να αναφέρουμε ότι το 1503 πρώτος ο Λεονάρντο ντα Βίντσι σχεδιάζει μία ξύλινη γέφυρα μεταξύ Γαλατά και της παλιάς Πόλης. Με επιστολή του προς τον σουλτάνο Μπαγιαζίτ Β΄ υποβάλλει και εξηγεί το σχέδιο που σώζεται στο αρχείο του Μουσείου Τοπ-καπί.

Το 1863 η γέφυρα του Γαλατά αντικαθίσταται με μια καινούργια, ξύλινη, και το 1878 κατασκευάζεται σιδερένια. Το 1912 κατασκευάζεται νέα γέφυρα, η οποία αντικαταστάθηκε μόλις το 1992.

Το 1850 ξεκινά η θαλάσσια σύνδεση του Γαλατά με τον Βόσπορο. Το 1858 διαμορφώνεται η πλατεία του Καράκιοϊ και το 1865 κατεδαφίζονται τα τείχη του Γαλατά, επεκτείνονται τα όριά του και η περιοχή ενοποιείται με το Πέραν.

Το 1869 με σουλτανικό ιραδέ (νομοδιάταγμα) δίνεται στον Μ. Κρεπανο για 40 χρόνια το δικαίωμα της εκμετάλλευσης των τραμ που κινούνται με άλογα. Έτσι, λειτουργεί η πρώτη γραμμή τραμ μεταξύ Γαλατά και Πέραν. Το 1872 ξεκινά η κατασκευή του οδοντωτού τρένου, του Τούνελ. Την κατασκευή του αναλαμβάνει μια αγγλική εταιρεία

υπό την επίβλεψη του Γάλλου μηχανικού Eugène Henri Gavand. Το έργο ολοκληρώνεται το 1875. Το 1879 η γαλλική εταιρεία του Marius Mitchel με σουλτανικό διάταγμα ξεκινά έργα επικωμάτωσης και κατασκευής λιμένος στον Γαλατά. Υπεύθυνος των έργων είναι ο Υπάτιος Σπανούδης, πολιτικός μηχανικός με σπουδές στη Γαλλία, αδελφός του δημοσιογράφου Κωνσταντίνου Σπανούδη, που από το 1904 εκδίδει στην Κωνσταντινούπολη την εφημερίδα *Πρόσδος*. Να σημειώσουμε εδώ ότι αρχιμηχανικός της 6ης δημοτικής περιφέρειας ήταν ο Κωνσταντίνος Καραθεοδωρής και βασικός συνεργάτης του ο υπομηχανικός Βαλσαμάκης.

Κατά τη διάρκεια των εκσκαφών για την κατασκευή του Τούνελ, ο τότε δήμαρχος του Πέραν, Edvard Blaque, προτείνει στην εταιρεία να ρίχνει τα μπάζα στα Μνηματάκια. Έτσι, διαμορφώνεται η δεύτερη μεγάλη πλατεία του Πέραν, η πλατεία Τεπέμπασι, η οδός και ο κήπος Μνηματακίων που στέγαζε και το ομώνυμο θέατρο.

Με αφετηρία την πίσω πλευρά της Αγγλικής πρεσβείας ξεκινούσε η λεωφόρος Ταρλάμπασι, σημαντική οδική αρτηρία παράλληλη με τη Μεγάλη Οδό του Πέραν, που έφθανε μέχρι την πλατεία Ταξίμ. Δεξιά και αριστερά της λεωφόρου στεγαζόταν η πυκνοκατοικημένη από Ρωμιούς συνοικία Ταρλάμπασι. Τα ωραία τριώροφα και τετράωροφα σπίτια, που βρίσκονταν επί της λεωφόρου, οικοδομήθηκαν το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα. Ορισμένα από αυτά ήταν κομψοτεχνήματα αρχιτεκτονικής και κατοικήθηκαν από αστούς Περαιώτες. Στις παρόδους που κατηφόριζαν προς την Ευαγγελίστρια ζούσαν οι λαϊκές τάξεις. Η λεωφόρος Ταρλάμπασι καταστράφηκε πλήρως στα τέλη της δεκαετίας του 1980, επί προεδρίας Οζάλ και δημαρχίας Νταλάν, στα πλαίσια κατασκευής λεωφόρου ταχείας κυκλοφορίας.

Η λεωφόρος Μνηματακίων του Τεπέμπασι.
Αριστερά η είσοδος του κήπου, δεξιά το Ιταλικό προξενείο.

Το θέατρο «Ναούμ» βρισκόταν στη δεξιά γωνία της οδού Θεάτρου (στη σημερινή οδό Σαχνέ), που οδηγούσε στην κεντρική αγορά του Πέραν. Είναι ένα από τα τέσσερα θέατρα που πρωτολειτούργησαν μετά το Τανζιμάτ (1839).

Αρχικά, ο Ιταλός ταχυδακτυλουργός Bartalomeo Bosco με σουλτανική άδεια οικοδομεί ένα ξύλινο θεατράκι, όπου πραγματοποιεί θεατρικές εκδηλώσεις. Δύο χρόνια αργότερα, ο Μιχαήλ Ναούμ Ντουχανί, Αρμένιος από τη Συρία, με σουλτανική χορηγία κτίζει ένα πολυτελές θέατρο και το ονομάζει θέατρο «Ναούμ».

Τη δεκαετία του 1840 οι αστοί κάτοικοι του Πέραν, Ρωμιοί, Λεβαντίνοι και Αρμένιοι, παρακολουθούν για πρώτη φορά παραστάσεις όπερας στο θέατρο «Ναούμ» από τον Βενετό Guistiniani. Στο θέατρο πρωτοπαρουσιάζονται η *Νόρμα* του Bellini, έργα του Donizetti, ο *Κουρέας της Σεβίλλης* του Rossini κ.ά. Ο μουσικός Donizzeti πασάς, αδελφός του G. Donizetti (δίδασκε μουσικά εμβαστήρια στο παλάτι), διοργανώνει φεστιβάλ όπερας στο θέατρο «Ναούμ». Την περίοδο 1856-1871 παρουσιάζονται δώδεκα όπερες του Verdi σχεδόν ταυτόχρονα με τις αντίστοιχες στις ευρωπαϊκές μητροπόλεις. Ο σουλτάνος Αμπντούλ Μετζίτ, μετά την προσευχή της Παρασκευής στο τέμενος, παρακολουθούσε εδώ θεατρικές παραστάσεις. Οι κάτοικοι του Πέραν ψυχαγωγούνταν επιδεικνύοντας ταυτόχρονα και τον επιτηδευμένο τρόπο ζωής τους. Το θέατρο φιλοξενούσε επίσης ιταλικούς λυρικούς θιάσους και παραστάσεις ταχυδακτυλουργών και μίμων. Το 1862, στην αίθουσα του θεάτρου έγινε μια λαμπρή εκδήλωση προς τιμήν του Γκαριμπάλντι. Κατά καιρούς έδιναν παραστάσεις και διάφοροι ελληνικοί θιάσοι. Την περίοδο 1863-1864 τη διεύθυνση του θεάτρου ανέλαβαν οι αδελφοί Δημητράκου, με στόχο «να αναστήσωσι το Ελληνικόν Θέατρον». Το θέατρο «Ναούμ» κάηκε τον Μάιο του 1870 στη μεγάλη πυρκαγιά του Πέραν. Στη θέση του κτίστηκε σε σχέδια του αρχιτέκτονα Κλεάνθη το κτιριακό συγκρότημα του Χρηστάκη Ζωγράφου.

Στο παρελθόν, οι πυρκαγιές ήταν μια μόνιμη μάστιγα της Πόλης, με τα στενά δρομάκια και τα ξύλινα σπίτια. Ωστόσο, οι πυρκαγιές που εκδηλώθηκαν στο Πέραν βοήθησαν έμμεσα στην ανάπτυξη της συνοικίας. Χαρακτηριστικά, κατά τον 19ο αιώνα σημειώθηκαν τέσσερις μεγάλες πυρκαγιές στην περιοχή: Το 1811 κάηκαν οι γειτονιές Φιρούζαγα, Κούλογλου και Τοιτόμ. Η συγκεκριμένη φωτιά έσβησε λόγω βροχής. Το 1831 μια μεγάλη δεκαπεντάωρη φωτιά αποτέφρωσε μέσα σε μια Κυριακή πολλά σπίτια στο Σταυροδρόμι στο Ταξίμ και στα Ταταύλα. Το 1857 κάηκαν 209 κτίρια στο Σακίζ Αγάτς.

Η πολυκατοικία στην οποία διέμενε ο μουσικός Donizzeti πασάς.

Τέλος, το 1870 σημειώθηκε μία από τις φοβερότερες πυρκαγιές στην Πόλη, που αποτέφρωσε περίπου 3.000 κτίρια από το Ταξίμ μέχρι τη Σχολή του Γαλατά-σαράι. Όσοι από τους κατοίκους έμεναν σε πέτρινα σπίτια και πίστεψαν ότι δεν θα πάθουν ζημιές, κάηκαν ή πνίγηκαν από τους καπνούς. Ο ηθοποιός και θιασάρχης Δ. Ταβουλάρης (1930), που βρισκόταν τότε στην Κωνσταντινούπολη για παραστάσεις, περιγράφει με λεπτομέρειες την πυρκαγιά αυτή: «... Ετρώγαμεν μεσημέρι στο δώμα ψηλά του ξενοδοχείου. Γαλήνη και ηρεμία. Έξαφνα παρατηρώ εις τους πρόποδας των Ταταούλων, πέραν του Ταξιμιού, πυκνόν καπνόν και μίαν λάμψην οφιοειδή. Ερωτώ πού κοντά είναι και μου λεν: “Είν’ μακριά στο Βαλιδέ-Τσεσμέ”· ως να πάρουμε μία πιρουνιά, καιγόταν στο Ταξίμ το Νοσοκομείον και τα σχολεία και οι στρατώνες, και τα υπαίθρια θέατρα, προξενεία, μεγάλοι πρεσβίαι... Όλο το Πέραν και το Ταρλάμπαςι, Τσεκούρι, Αγά Χαμάμ, Παρμάκ-καπί, η Αγορά των τροφίμων, η Αγγλική πρεσβεία με τους απέραντους γύρω κήπους της... Πού να πρωτοτρέξω; Στο θέατρό μου που έχανε τα πάντα, αφού έχανα χιλιάδες των χιλιάδων φορεσιές; Ή στο δωμάτιό μου για να σώσω τις δυο τρεις αλλαξιές; Καφενεία, ωδεΐα, καφέ σαντάν, το θέατρό μας “Ναούμ”, σα λαμπάδα καίγεται, λιώνει και γκρεμίζεται.

Είπα, ας τρέξω σπίτι μου να πάρω τουλάχιστον τα χαρτιά μου, το διαβατήριό μου και τον κρεμασμένο σταυρό μου... Έτρεξα δίχως ύπατα, καταϊδρωμένος από τις φλόγες, στο Καλαντζι-κουλούκ, πάνω να κωθώ στο βαθουλό σοκάκι που ήταν τα σπίτια Βερώνη να πάω από εκεί σπίτι μου. Προς την κατηφόρα του Αγίου Κωνσταντίνου είδα περισσότερα από 200 άτομα μαύρα και τουμπανιασμένα. Εγκατέλειψα και σταυρό και χαρτιά και ρούχα και σαν τρελός, κυνηγημένος από τις σπίθες, τους καπνούς, τις φλο-

γογλώσσεσες έφθασα στο μόνο μονόροφο καφενείο που σώθηκε, μετά το Γαλατά-σεράι. Μόνον ο Άγιος Κωνσταντίνος δεν εβλάβη εις το παραμικρό, αν και καταστόλιστος για την εορτή του, τα άνθη του και οι μυρτιές και τα στέφανά του, ανάμεσα στη φωτιά και τη λάβρα δεν ξεράθηκαν, δεν κιτρίνισαν, δεν πειράχτηκαν... Και φιλοξένησε πολλούς πιστούς και θεοσεβείς χριστιανούς και τίμιες μάνες με τα βρέφη τους...».

Μετά από αυτή την πυρκαγιά του 1870 απαγορεύθηκε η οικοδόμηση ξύλινων κατοικιών στην περιοχή. Αρχίζει μάλιστα η ανάπλαση του Ίσιου Δρόμου, της «Grand Rue de Péra» των Λεβαντίνων, της «Μεγάλης Οδού» των Ρωμιών, του «Cadde-i-kebir» των Οθωμανών, κατά το πρότυπο της παρισινής λεωφόρου Haussman.

Σύντομα, δεξιά και αριστερά του δρόμου θα ανεγερθούν πολυώροφες ευρωπαϊκού τύπου πολυκατοικίες, κτιριακά συγκροτήματα με στοές που φέρουν στις προσόψεις τους νεοκλασικά, μπαρόκ και αρ νουβό διακοσμητικά στοιχεία. Στη νέα λεωφόρο θα παραταχθούν μεγαλοπρεπή εμπορικά καταστήματα εφάμιλλα των αντίστοιχων ευρωπαϊκών, σύγχρονα εστιατόρια, ξενοδοχεία, καφενεία, ζαχαροπλαστεία, καπνελιά, μπιραρίες, θέατρα και κινηματογράφοι. Η Μεγάλη Οδός για έναν και πλέον αιώνα θα παραμείνει ο διασημότερος δρόμος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της μετέπειτα Τουρκικής Δημοκρατίας.

Ο γιατρός Αλέξανδρος Ζωηρός (*Ημερολόγιον Εθνικών Φιλανθρωπικών Καταστημάτων*, 1906) παρουσιάζει μια εικόνα από το Πέραν του 1860: «Η γενική άποψις των συνοικιών, των οικοδομών και των οδών, η ενδυμασία των ανθρώπων παρουσιάζουσι την σήμερον μεγάλην διαφοράν από την της προρρηθείσης εποχής... Το Σταυροδρόμιον είχεν ως κατοίκους μέγαν αριθμόν Ελλήνων, Αρμενίων και Αρμενοκαθολικών. Αι ισλαμικάί συνοικίαι ήσαν και τότε ως και σήμερον όλες χωρισταί. Πολλάί μερίδαι αυτών ιδίως, η προς το Ταξίμ και η προς το Αγά-χαμάμ, της μεγάλης συνοικίας Φερούζ-αγά ως και η άνω μερίς του Κασίμ-πασά και πολλάί άλλαι οικούνται την σήμερον υπό χριστιανικών οικογενειών. Εβραϊκαί οικογένειαι δεν κατοικούν σχεδόν καθόλου εν Σταυροδρομίω... Αι οδοί πολύ στενώτεραι και πλέον περιπεπλεγμέναι και ελικοειδείς των σημερινών ήσαν και τότε λίαν ρυπαραί και βορβοροσκεπείς». Ο Αλέξανδρος Ζωηρός μας πληροφορεί επίσης ότι οι κάτοικοι του Πέραν διέσχιζαν τους δρόμους με τα πόδια. Ο καλός κόσμος μόνο τα απογεύματα της Κυριακής και τις γιορτές έβγαине βόλτα ως το καφενείο «Bella Vista» στο Ταξίμ, όπου υπήρχαν και οι στρατώνες, το πεδίο του Άρεως για τις στρατιωτικές ασκήσεις (ο Ταλίμ-Χανές) και παραπέρα, σε δεσπόζουσα θέση, η Σχολή των Ευελπίδων (Χαρμπιέ).

Η οδός Αγά-χαμάμ πήρε το όνομά της από το παλιό δημόσιο λουτρό που λειτουργεί εκεί ως τις μέρες μας. Ο δρόμος αυτός συνδέει περιφερειακά, με ανηφορικούς δρόμους, το Γαλατά-σαράι με το Τοπχανέ, τη συνοικία Τζιχανγκίρ και τη Μεγάλη Οδό του Πέραν ως το Ταξίμ. Στο μέσο σχεδόν της ανηφόρας προς το Ταξίμ στεγάζεται το Κεντρικό Παρθεναγωγείο.

Ο Donizeti πασάς.

Το μέγαρο του Ελληνικού προξενείου στο Αγά-χαμάμ.

Στην οδό Αγά-χαμάμ βρίσκεται και το μέγαρο του Ελληνικού προξενείου, πρώην κατοικία του διάσημου χειρουργού Αλέξανδρου Καμπούρογλου, η οποία δωρίστηκε στο ελληνικό δημόσιο. Στην οδό Αγά-χαμάμ στεγαζόταν και ο Μουσικός Σύλλογος «Ερμής».

Στα μέσα του 19ου αιώνα, το Πέραν ήταν η πλουσιότερη συνοικία της Κωνσταντινούπολης. Η μεγαλοαστική κοινωνία του Σταυροδρομίου δεν προήλθε από τους

Βυζαντινούς ευγενείς. Εξετάζοντας την κοινωνική της σύνθεση παρατηρούμε ότι αποτελείται από Έλληνες τραπεζίτες και μεγαλέμπορους, ανώτερους κρατικούς λειτουργούς (βουλευτές, γερουσιαστές, υπουργούς, πρέσβεις), αρχιάτρους των σουλτάνων, των ανακτόρων και του οθωμανικού στρατού και καθηγητές πανεπιστημιακών σχολών. Οι μεγαλοαστοί Περαιώτες ζούσαν με πολυτέλεια και πλούτο στα ιδιόκτητά τους μέγαρα επί οκτώ μήνες τον χρόνο. Το καλοκαίρι μετακόμιζαν στις εξοχικές τους επαύλεις, στα ευρωπαϊκά και ανατολικά παράλια του Βοσπόρου και τα Πριγκιπόνησα.

Ο Γεώργιος Ζαρίφης, επίλεκτο μέλος της τάξης αυτής, τραπεζίτης και οικονομικός σύμβουλος του σουλτάνου Αμπντούλ Χαμίτ Β΄, μετά τον γάμο του με την Ελένη Ζαφειροπούλου αποφασίζει να εγκατασταθεί στο Πέραν. Στις ανέκδοτες Αναμνήσεις του

εγγονού του Γ.Λ. Ζαρίφη σκιαγραφείται η προγονική κατοικία της οικογένειας, στο κοσμοπολίτικο Πέραν του 19ου αιώνα. Η καταγραφή αυτή παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς μας δίνεται η δυνατότητα να γνωρίσουμε, ίσως και για πρώτη φορά, πώς ήταν διακοσμημένο ένα ελληνικό αρχοντικό του Πέραν τον 19ο αιώνα. Σύμφωνα με την αφήγηση αυτή, ο Γεώργιος Ζαρίφης στην αρχή νοικιάζει ένα σπίτι και λίγο αργότερα αγοράζει ένα ακίνητο στην οδό Τεπέμπασι (Οδό Μνηματακίων). Ωστόσο, μια πυρκαγιά καταστρέφει το σπίτι πριν ακόμα γίνει η μεταβίβασή του και έτσι ο Γ. Ζαρίφης αποφασίζει να ξανακτίσει αμέσως την κατεστραμμένη κατοικία.

«Ανέθεσε σ' έναν καλό αρχιτέκτονα της Πόλης ν' αρχίσει αμέσως τη δουλειά πάνω σε σχέδια που παρίσταναν ένα πολύ μεγαλύτερο οικοδόμημα από το πρώτο. Το νέο σπίτι ήταν κτισμένο στο ψηλότερο σημείο του Σταυροδρομίου. Από τα μπροστινά παράθυρα έβλεπες το πάρκο της Αγγλικής πρεσβείας κι από τα πίσω τη θάλασσα. Όταν διάβαινες το κατώφλι του σπιτιού, αφού προηγουμένως ο θυρωρός είχε ανοίξει μια σιδερένια πόρτα μ' ένα πελώριο κλειδί, βρισκόσουν σ' ένα πανύψηλο χολ, με σειρά κολώνες τοποθετημένες σε σχήμα ελλειψοειδές. Τα κενά ανάμεσα στις κολώνες συμπλήρωναν κάθε λογής αγάλματα. Μια Βιεννέζικη σόμπα αγωνιζόταν μάταια να ζεστάνει το χειμώνα το χάος αυτό. Μια μαρμάρινη σκάλα, ολόισια, οδηγούσε τον επισκέπτη στο πρώτο πάτωμα που οι αίθουσές του ήταν προορισμένες για την υποδοχή. Το ύψος του χολ είχε επιτρέψει να δημιουργηθούν διάφορα μεσοπατώματα. Ο αρχιτέκτων έφτιαξε τέσσερα ξεχωριστά διαμερίσματα στις τέσσερις γωνίες του χολ με ξεχωριστή σκάλα για το καθένα. Το ένα απ' αυτά ήταν μια δεύτερη τραπεζαρία που οι παλιοί προτιμούσαν να χρησιμοποιούν τις καθημερινές, φυλάγοντας την επίσημη τραπεζαρία για τις Κυριακές, τις γιορτές και τις δεξιώσεις. Στην ανεπίσημη αυτή τραπεζαρία υπήρχε μια βρύση, πράγμα συνηθέστατο και απαραίτητο μάλιστα στα τουρκικά παλάτια κι ένα μικρό τζάκι για να ψήνεται ο καφές.

Το «επίσημο σαλόνι» του αρχοντικού της οικογένειας Γ. Ζαρίφη στο Πέραν (τέλη 19ου αιώνα).

«Ένα άλλο μεσοπάτωμα ήταν η γωνία του Τσελεμπή Δημητράκη. Ο γέρος Ζαφειρόπουλος κατέβαινε κάθε μέρα σ' αυτό το χαμηλοτάβανο μεσοπάτωμα και περνούσε την ώρα του παρατηρώντας τους διαβάτες του Τεπέμπασι που είχε γίνει μια καινούρια αρτηρία στην καρδιά του Πέραν...

»Το πάτωμα της υποδοχής ήταν διαμορφωμένο για μεγάλες, κυρίως, δεξιώσεις. Από τη μεριά της πρόσοψης υπήρχαν δύο σαλόνια που άνοιγαν μόνο σε εξαιρετικές περιστάσεις. Πίσω, μεσημβρινά, βρισκόταν η τραπεζαρία και το καθημερινό σαλόνι, είχε δε μια προέκταση σ' όλο το φάρδος του σπιτιού, αποτελούσε ένα σωστό θερμοκήπιο με τροπικά φυτά που βλάσταιναν σ' αληθινό χώμα... Η μητέρα χάλασε το θερμοκήπιο και χρησιμοποίησε το χώρο για να μεγαλώσει την τραπεζαρία και το διπλανό σαλόνι...

Η Φρόσω Ζαρίφη στο καθιστικό του ίδιου αρχοντικού (Φωτ.: Λίζα Έμπερτ, από το αρχείο της οικογένειας Σιμεώνογλου).

Μια στρογγυλή αίθουσα χορού έπαιρνε όλο το κέντρο του πατώματος. Είχε οκτώ πόρτες από μαόνι. Ο αρχιτέκτων όταν έκτισε το σπίτι είχε γεμίσει την αίθουσα αυτή με φρέσκα. Στο ταβάνι υπήρχε μια αντιγραφή της “Αυγής” του Guido Remi. Γύρω γύρω στους τέσσερις τοίχους ήταν ζωγραφισμένα μια σειρά αγγελοῦδια. Για να επιπλώσει διά μιας ένα τόσο μεγάλο σπίτι ο παππούς ακολούθησε το παράδειγμα των ανθρώπων του καιρού του. Έφερε διακοσμητή από το Παρίσι και αφέθηκε στο γούστο του... Εθεωρείτο αναγκαίο να έρθει ένας Ευρωπαίος ειδικός για να τοποθετήσει το καθετί, έπιπλα, χαλιά, κάδρα. Η κρίση του ήταν νόμος. Έστω και μετά πενήντα χρόνια από κανενός το κεφάλι δεν περνούσε να ταραξει την αρμονία της επαγγελματικής αυτής διάταξης. Αντί τουρκικού λουτρού το σπίτι μας είχε ευρωπαϊκό κι αυτό θεωρήθηκε μεγάλη πρόοδος. Κάθε δωμάτιο του σπιτιού ζεσταινόταν ιδιαίτερα με σόμπες ή τζάκια. Η τροφοδότησή τους απασχολούσε έναν ιδιαίτερο υπηρέτη...».

Μία λεπτομερή αφήγηση για το Πέραν και τη Μεγάλη Οδό βρίσκουμε στο βιβλίο *Ο Βόσπορος, η πόλη του 19ου αιώνα* (1873) του Phillip Anton Dethier, διευθυντή του Αρχαιολογικού Μουσείου, στενού συνεργάτη του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως, από τους διευθυντές του Αυστριακού Λυκείου της Πόλης: «...Σε λίγο αποπερατώνεται το Τούνελ, που θα συνδέσει το Πέραν με το Γαλατά. Γεωγραφικά το Πέραν βρίσκεται στο λόφο πάνω από το Γαλατά, τον Τοπχανέ και το Φουντουκλί. Όταν ο Γαλατάς πληθυσμιακά απλώθηκε προς τα Μνηματάκια, τα νεκροταφεία εκτοπίστηκαν προς το Ταξίμ. Το Πέραν στεγάστηκε πάνω στα πρώην Μνηματάκια που στην πορεία γέμισαν με νέα κτίρια. Όμως, οι νεκροί δε βρήκαν ψυχία ούτε και στο Ταξίμ και μεταφέρθηκαν στα νέα νεκροταφεία του Φερικιοϊ.

Πανοραμική άποψη του Γαλατά από τον Κεράτιο κόλπο. Στο κέντρο δεσπόζει ο Πύργος του Γαλατά, ο «Μεγάλος Πύργος» των Βυζαντινών, η «Christea Turris» των Γενουατών. Οικοδομήθηκε στα μέσα του 14ου αιώνα από τους Γενουάτες.

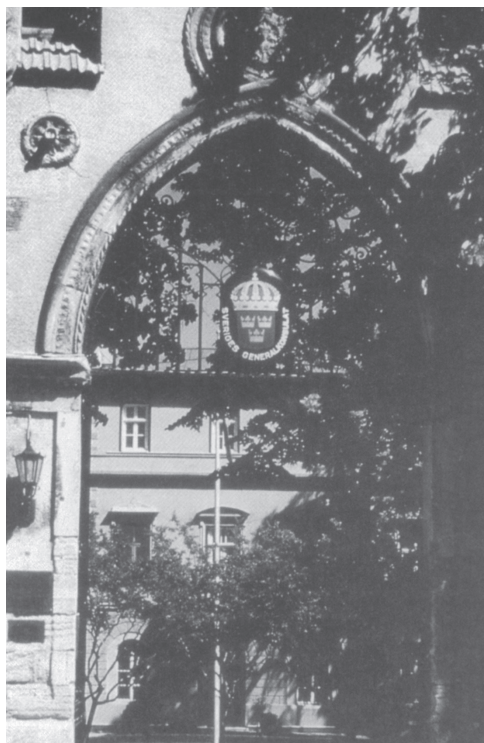
»Ταυτόχρονα διευρύνθηκαν οι κατοικημένες περιοχές καθώς αυξανόταν αδιάκοπα ο πληθυσμός της νέας συνοικίας. Όσο, μάλιστα, οι φοβερές πυρκαγιές αποτέφρωναν τις φτωχές γειτονιές της συνοικίας, στη θέση τους φύτεωναν νέες σύγχρονες γειτονιές, σαν το Φοίνικα που γεννιέται από τις στάχτες του.

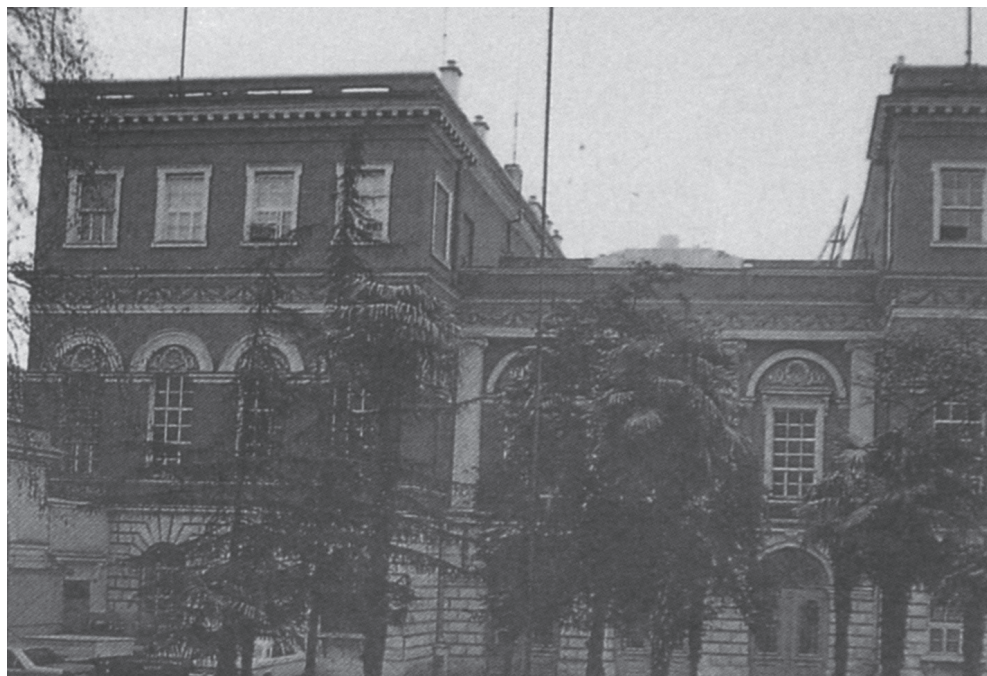
»Το Πέραν, αν και δεν είναι παραθαλάσσια συνοικία, έχει καθαρό αέρα και κινήσεις ρευμάτων που αναζωογονούν την ατμόσφαιρα. Εδώ στεγάζονται οι ξένες πρεσβείες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

»Η ελληνική ονομασία “Σταυροδρόμι” εμφανίσθηκε μετά την Άλωση. Τότε στο λόφο υπήρχε μόνον ένας δρόμος. Όταν ο Μεχμέτ ο Β΄ πέρασε τα πλοία του από τη στεριά για να τα σύρει από το Βόσπορο στον Κεράτιο, συγκεκριμένα στον κολπίσκο του Μανδρακίου, άνοιξε ένα δρόμο από τον Τοπχανέ μέχρι τον Κασίμ-πασά, τέμνοντας κάθετα τον παλιό δρόμο του λόφου. Με την πάροδο του χρόνου, τριγύρω από το νέο δρόμο δημιουργήθηκε ο οικισμός του “Σταυροδρομίου”.

»Μετά τον Κριμαϊκό πόλεμο (1853-56), στη μνήμη των Άγγλων στρατιωτών, κτίστηκε μια μικρή εκκλησία προς την πλευρά του Τοπχανέ-Γαλατά. Με αφετηρία τον Πύργο του Γαλατά, διασχίζοντας τον κεντρικό δρόμο του Πέραν, στα δεξιά βρίσκεται το κτίριο που στεγάζει τους Δερβίσηδες. Ακριβώς απέναντι δεσπόζει το νέο Δημαρχείο. Λίγο πιο πέρα, στη δεξιά πλευρά, φαντάζει το επιβλητικό μέγαρο της Σουηδικής πρεσβείας.

Η είσοδος της Σουηδικής πρεσβείας. Η Σουηδία αντιπροσωπεύεται στη Βασιλεύουσα από το 1750. Αρχικά, το 1757, αγοράζεται ένα ξύλινο κονάκι στο σημείο όπου κτίστηκε μεταγενέστερα το προξενικό μέγαρο. Το κτίριο διακοσμείται εσωτερικά με πολυτέλεια, προπάντων με μεταξωτά και βελούδα της Προύσας, σύμφωνα με την ντόπια παράδοση. Το οίκημα καταστρέφεται το 1808 και το 1816 από πυρκαγιές. Στη μεγάλη φωτιά του 1832, με εξαίρεση την πρεσβεία της Βενετίας, γίνονται αποκαΐδια όλες οι πρεσβείες της Μεγάλης Οδού μαζί με αμέτρητα κτίρια. Την περίοδο 1818-1870 ο χώρος της πρεσβείας μένει ανεκμετάλλευτος. Το 1870 κτίζεται το επιβλητικό μέγαρο, που παραμένει μέχρι σήμερα, σε σχέδια του Αυστριακού αρχιτέκτονα Pulgher, ο οποίος εργάστηκε και στην αναστήλωση της Μονής της Χώρας.

Το κτίριο της Ρωσικής πρεσβείας βρίσκεται στη Μεγάλη Οδό αρ. 443, κοντά στο Τούνελ, μέσα σε κήπο οκτώ περίπου στρεμμάτων. Βόρεια γειτνιάζει με την εκκλησία Santa Maria Draperis και ανατολικά με τον κήπο της Ιταλικής πρεσβείας. Κτίστηκε την περίοδο 1838-1845 σε σχέδια του Ιταλού αρχιτέκτονα Gaspare Fossati. Η Ρωσική πρεσβεία έως τότε λειτουργούσε στο Χάνι Ναρμανλί, που οικοδομήθηκε το 1768 από τον πρέσβη της Ρωσίας, Ομπρέσκοφ, ως χώρος κατοικίας του, στην απέναντι πλευρά του Ίσιου Δρόμου. Για την ανέγερση του νέου κτιρίου εγκρίθηκε δαπάνη (ένα εκατομμύριο ρούβλια) στο πλαίσιο επίδειξης ισχύος της τσαρικής Ρωσίας στην πρωτεύουσα των Οθωμανών. Η ανέγερση της Ρωσικής πρεσβείας προσέδωσε μεγάλη αίγλη στην τότε αναπτυσσόμενη Μεγάλη Οδό. Το κτίριο εσωτερικά έφερε διακοσμήσεις από ζωγραφικές παραστάσεις. Στον πρώτο όροφο, η οροφή της αίθουσας χορού, που ονομαζόταν «αίθουσα Αγίας Πετρούπολης», διακοσμήθηκε με παραστάσεις μνημείων της ομώνυμης πόλης.

»Συνεχίζοντας προς την ίδια κατεύθυνση συναντάμε το Ξενοδοχείο “Αίγυπτος”, το μέγαρο της Ρωσικής πρεσβείας και μετά τη λατινική εκκλησία Santa Maria Terra Sancta.

»Δίπλα στην εκκλησία, ανάμεσα στην Αυστριακή και τη Γαλλική πρεσβεία, περνά η οδός Ταχυδρομείου. Στο βάθος του δρόμου, σε τρία διαφορετικά κτίρια, στεγάζονται τα ταχυδρομεία της Αυστρίας, της Γαλλίας και της Γερμανίας.

(Την οθωμανική περίοδο στο Σταυροδρόμι κάθε κράτος είχε το δικό του ταχυδρομείο. Δίπλα στο Οθωμανικό ταχυδρομείο βρισκόταν το Γαλλικό, που διεκπεραιώνει αποκλειστικά και μόνο την αλληλογραφία από και προς τη Γαλλία. Με παρόμοιο τρόπο λειτουργούσαν και τα ταχυδρομεία των κυριότερων ευρωπαϊκών κρατών: το Γερμανικό, το Αγγλικό, το Αυστριακό, το Ιταλικό. Την αλληλογραφία με την Ελλάδα εξυπηρετούσε αποκλειστικά το Αγγλικό ταχυδρομείο.)

»Στην προέκταση του κεντρικού δρόμου βρίσκεται το μέγαρο της Ολλανδικής πρεσβείας, το γαλλικό θέατρο “Κριστάλ Παλάς”, το ιταλικό θέατρο “Concordia” (Ομόνοια) των Ritsi και Parmecani. Αριστερά στη μικρή πεδιάδα βρίσκεται το μέγαρο της Αγγλικής πρεσβείας. Λίγο πιο πέρα στεγάζεται το Γαλλοοθωμανικό Λύκειο του Γαλατά-σαράι. Σχεδόν απέναντί του υπήρχε το θέατρο “Ναούμ”, που αποτεφρώθηκε (1870), τα θέατρα “Ελχάμπρα”, “Αλκαζάρ” και η κρήνη του Ταξίμ. Μετά την πλατεία του Ταξίμ, στο Αγιάζ-πασά, στεγάζεται το μέγαρο της Γερμανικής πρεσβείας. Στην προέκταση της οδού προς το παλάτι γίνονται ασκήσεις σκοποβολής...».

Να προσθέσουμε εδώ ότι στην προέκταση της Γερμανικής πρεσβείας το 1904 οικοδομήθηκε το αρχοντικό της οικογένειας Παντζίρη. Ο Αλέξανδρος Παντζίρης μπέης ήταν κυβερνητικός εκπρόσωπος στην Οθωμανική Τράπεζα και στο Μονοπώλιο των Καπνών της Ρεζί. Η σύζυγός του, Χριστίνα Παντζίρη, από τις κομψές κυρίες της καλής κοινωνίας του Πέραν, συμμετείχε ενεργά στη φιλανθρωπική και κοινωνική κίνηση του Σταυροδρόμιου. Αργότερα, το μέγαρο αυτό νοικιάστηκε από την Ιαπωνική πρεσβεία (1921), την οποία στεγάζει έως τις μέρες μας.

Ο Γεώργιος Φραγκούδης, στο βιβλίο του *Κωνσταντινούπολις* (1899), καταγράφει τις εντυπώσεις του από το Σταυροδρόμι-Πέραν της εποχής εκείνης με τα εξής λόγια, που περιέχουν και μια προφητική επισήμανση: «...Ως προς τα ζυθοπωλεία και τα καφενεία το Πέραν αφήνει πολύ οπίσω τας Αθήνας. Πολλάκις, εις καμίαν στοάν, νομίζετε ότι είσθε εις το Μόναχον ή το Βέλγιον, ενώ εις τα μεγάλα λαμπρά καφενεία του Μεγάλου Δρόμου επανευρίσκετε εν μέρει τον παρισινόν βίον, με τας παρισινάς τινάς συλφίδας και τα διεθνή γύναια των καφωδείων... Αν και εις το Πέραν κυριαρχεί το Ελληνικόν στοιχείον, εν τούτοις, η εισβολή των Γερμανών, τους οποίους απαντά τις κάθε βήμα εις το Σταυροδρόμι, επέφερε γενικήν αναστάτωσιν...».

Για τον πληθυσμό της Κωνσταντινούπολης δεν έχουμε ακριβή στοιχεία μέχρι το 1922. Οι επίσημες απογραφές του 1856, 1882, 1885, 1889, 1906 και 1914 δίνουν διαφορετικούς αριθμούς όταν συγκρίνονται με τις στατιστικές του Πατριαρχείου, καθώς στις απογραφές συνήθιζαν να καταγράφουν μόνο τον αντρικό πληθυσμό, δηλαδή αυτούς που πλήρωναν φόρο. Ωστόσο, αρκετοί κάτοικοι για να αποφύγουν τη φορολόγηση, ή δήλωναν ότι έμεναν προσωρινά στην Πόλη ή κατάφεραν με διάφορους τρόπους να μην εγγραφούν στους καταλόγους. Επίσης, υπήρχαν και Έλληνες ετεροδημότες που προέρχονταν από νησιά του Αιγαίου και την ελεύθερη Ελλάδα, οι οποίοι είχαν ελληνική υπηκοότητα. Ως εκ τούτου, είναι δύσκολο να υπολογιστεί με ακρίβεια ο ελληνικός πληθυσμός της Πόλης. Στο *Λεξικόν Ιστορίας και Γεωγραφίας* του Σταύρου Βουτυρά, ο Μανουήλ Γεδεών, στο λήμμα «Κωνσταντινούπολις», μας πληροφορεί ότι το 1881 από τους 750.000 περίπου κατοίκους της Πόλης το 1/3 ήταν Έλληνες, το 1/3 μουσουλμάνοι και το υπόλοιπο 1/3 Αρμένιοι, Εβραίοι και άλλες εθνότητες.

Το 1912, το οθωμανικό κράτος υπολογίζει τους Ρωμιούς της Μείζονος Διοίκησης Κωνσταντινουπόλεως σε 330.906, ενώ το Πατριαρχείο δίνει τους εξής αριθμούς: 309.657 Ρωμιοί με οθωμανική υπηκοότητα και 65.000 Έλληνες υπήκοοι. Από τα μέσα του 19ου αιώνα οι Ρωμιοί αποτελούν σχεδόν το μισό του πληθυσμού των κατοίκων

του Πέραν. Από τον προσωρινό κανονισμό για την εκλογή 10 Ελλήνων βουλευτών στη Βουλή των Αντιπροσώπων, τον Μάρτιο του 1877, πληροφορούμαστε ότι η Κωνσταντινούπολη διαιρείται σε 20 εκλογικά τμήματα και ότι το Πέραν αποτελεί το 12ο εκλογικό τμήμα, με 10 συνοικίες που στεγάζουν 3.398 οικίες χριστιανών ορθόδοξων.

Το μέγαρο της Γερμανικής πρεσβείας βρίσκεται στη λεωφόρο Αγιάζ-πασά. Χτίστηκε στον χώρο όπου βρίσκονταν παλιά τα μουσουλμανικά νεκροταφεία. Η πρεσβεία της Πρωσίας μέχρι τον 18ο αιώνα στεγαζόταν στην οδό Γιαζιτζί του Γαλατά. Το 1871, με τη συγκρότηση της Γερμανικής Αυτοκρατορίας, στο πλαίσιο της δρομολόγησης από τον Μπίσμαρκ της πολιτικής των 3Β (Βερολίνο, Βόσπορος, Βαγδάτη), κρίθηκε απαραίτητη η οικοδόμηση Γερμανικής πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη, αντάξια των μεγάρων της Γαλλίας και της Αγγλίας. Το 1877 χτίστηκε το μέγαρο της Γερμανικής πρεσβείας σε σχέδια του αρχιτέκτονα Goebbels από την Κολωνία. Οχτώ μπρούντζινοι αετοί ορθώνονταν στις τέσσερις γωνίες της οροφής, προσδίδοντας δύναμη και ισχύ στην όψη του μεγάρου. Ο γερμανικός Τύπος της εποχής έγραφε πως όσο κάτω στο Ντολμά-μπαχσέ υπάρχει ένας «κλινήρης ασθενής», ο ένδοξος αετός που βρίσκεται πάνω στον λόφο θα κατακτήσει την Ασία. Οι Πολίτες μεταξύ τους αποκαλούσαν το κτίριο της πρεσβείας το «παλάτι με τα πουλιά». Το 1918 το μέγαρο επιτάσσεται από τα συμμαχικά στρατεύματα και το 1945 από την τουρκική κυβέρνηση. Τότε λεηλατούνται τα παλιά έπιπλα και τα κειμήλια του μεγάρου. Την ίδια χρονιά εξαφανίζονται και οι μπρούντζινοι αετοί.

Λαμβάνοντας υπόψη το καταστατικό της κοινότητας Πέραν, συμπεραίνουμε ότι για να έχουν δικαίωμα εκλογής οι παραπάνω οικογένειες εντάσσονταν στην κατηγορία των ευκατάστατων. Επίσης, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι δικαίωμα ψήφου είχαν μόνο οι άνδρες.

Τέλος, η Τούρκισσα ερευνήτρια Ζεϊνέπ Τσελίκ, στο βιβλίο της *The Remaking of Istanbul Portrait of the Ottoman City in the Nineteenth Century* (1986), μας πληροφορεί ότι το 1885 το 47% των κατοίκων του Πέραν ήταν ξένοι υπήκοοι, το 32% χριστιανοί με οθωμανική υπηκοότητα και το 21% μουσουλμάνοι.

Το «Πέρα Παλάς» είναι το πρώτο υπερπολυτελές ξενοδοχείο της Πόλης. Κτίστηκε από την εταιρεία Compagnie Internationale des Wagon-Lits et des Grands Express Européens, για να φιλοξενεί τους ταξιδιώτες του Orient Express. Το ξενοδοχείο, που εγκαινιάστηκε το 1895, οικοδομήθηκε στα Μνηματάκια, στον χώρο όπου στεγαζόταν το Παρθενναγωγείο «Παλλάς». Όπως τα ξενοδοχεία «Élysée Palace» στο Παρίσι, «Avenida Palas» στη Λισαβόνα και «Terminus» στο Πεκίνο, έτσι και αυτό διευθυνόταν και ελεγχόταν από τη «μεγάλη αυθεντία» του τουρισμού, την εταιρεία Wagon-Lits. Όταν η εταιρεία έκλεισε το τμήμα εκμετάλλευσης ξενοδοχείων, μεταβίβασε το «Πέρα Παλάς» στον Μποδοσάκη, ο οποίος το 1922, μετά τη Μικρασιατική καταστροφή, έφυγε από την Πόλη εγκαταλείποντας και την επιχείρηση.

Στο σημείο αυτό να αναφέρουμε ότι στο Πέραν και στον Γαλατά κατοικούσαν μεγάλες ομάδες απόδημων Ελλήνων, οι οποίες αποτελούσαν ξεχωριστές κοινότητες με δικούς τους συλλόγους. Ξεχωρίζαν οι Κυκλαδίτες (από Άνδρο, Πάρο, Σύρο, Τήνο, Σαντορίνη, Σίκινο, Φολέγανδρο), οι Ευρυτάνες, οι Λεωνιδιώτες, οι Τσάκωνες, οι Ρουμελιώτες και οι Επτανήσιοι. Οι περισσότεροι από αυτούς έμεναν στο Αϊναλί-τσεσμέ, στο Γενί-τσαρσί, στο Κουμπαρατζί και σε παρόδους της Μεγάλης Οδού.

Οι Δημητράκοπουλοι, οι Ιμβράκηδες, οι Καραγιαννόπουλοι, οι Σπόνεκ (Σεραφεΐμ και Αχιλλέας Δελούδης), ο Γιώργος Καραπιέρης ήταν επιχειρηματικές φυσιογνωμίες της Ρούμελης και της Ευρυτανίας, με μεγάλη επιτυχία στον χώρο των ζυθεστιάτοριων, ξενοδοχείων και εδωδιμοπωλείων.

Οι Ευρυτάνες διέπρεψαν επίσης και σε άλλους κλάδους, καθώς και στις επιστήμες. Όπως, λόγου χάρη, ο γιατρός Βαρσάμης, πατέρας του προξένου Βαρσάμη, και ο Τοιτσόπουλος, χρυσοχόος και κοσμηματοπώλης των σουλτάνων Αμπντούλ Χαμίτ Β΄ και Μεχμέτ Ρεσάτ.

Οι απόδημοι, μέσα στην κοσμοπολίτικη ατμόσφαιρα του Σταυροδρομίου, δεν ξεχνούσαν τα έθιμα της ιδιαίτερης πατρίδας τους. Στον ετήσιο χορό της Ρούμελης, όπου συμ-

μετείχε όλη η παροικία, εκτός από τους χορούς του συρμού (πόλκα, μαζούρκα και καντρίλιες) χόρευαν απαραίτητως ενθουσιασμένοι και τους ρουμελιώτικους χορούς – ως δείγμα χαιρετισμού των ξενιτεμένων Ρουμελιωτών προς τη γενέτειρα.

Ο Κεφαλονίτης Ανδρέας Ξενάτος, ιδιοκτήτης του χειμερινού και θερινού θεάτρου «Concordia», με τη σύζυγό του.

Οι Έλληνες της Άνδρου, όπως οι Καϊρήδες και οι Χαβαλιτσιάνοι, εμπορεύονταν διάφορα είδη εμπορικής ναυτιλίας, σχοινιά, караβόπανα κ.ά. στα φερμενετζίδικα του Γαλατά. Οι Σαντορινιοί ήταν οινοπαραγωγοί και βαρελάδες. Διασημότεροι οινοπαραγωγοί ήταν ο Δόνας, οι αδελφοί Σαγρέδοι με τη μεγάλη «φάμπρικα» ποτών στο Καλιοντζού-κουλούκ του Σταυροδρομίου, ενώ οι Κορωνάιοι από το Μεγάλο Χωριό της Σαντορίνης ήταν βαρελάδες και κρασέμποροι. Από τη Φολέγανδρο ήταν ο τυπογράφος Αντώνιος Γεράρδος, πατέρας του Κωνσταντίνου Γεράρδου, διευθυντή και εκδότη της *Εβδομάδος*, καθώς και ο καθηγητής της Μεγάλης Σχολής Δημήτρης Μοστράτος. Από την Τήνο ήταν η οικογένεια Φιλιπούση, που κατοικούσε στο Αϊναλί-τσεσμέ, όπως και η οικογένεια του Ι. Καταζά, ερασιτέχνη βαθύφωνου που συμμετείχε στην ιστορική χορωδία του Γ. Παχτίκου. Σύμφωνα με τον πολιτικό Τύπο της εποχής, η επιτυχία του Ι. Καταζά στον χορό της τραγωδίας *Οιδίπους επί Κολωνώ* που παρουσιάστηκε στην αίθουσα της Γαλλικής Ένωσης άφησε εποχή.

Οι Κεφαλονίτες είχαν θεατρικές επιχειρήσεις, καφέ σαντάν, ζαχαροπλαστεία και καφεενεία. Στα τέλη του 19ου αιώνα ο Ανδρέας Ξενάτος και ο Ανδρέας Λειβαδάς είχαν το χειμερινό και θερινό θέατρο «Concordia» (Ομόνοια) στο Γαλατά-σαράι όπου έδιναν παραστάσεις γαλλικοί και ιταλικοί θίασοι. Ο Α. Ξενάτος ήταν επίσης ιδιοκτήτης ζαχαροπλαστείου, το οποίο βρισκόταν εκεί όπου αργότερα κτίστηκε το ξενοδοχείο «Τοκατλιάν». Στον Νίκο Μεταξάτο, γαμπρό του Α. Λειβαδά, ανήκε για κάποια χρόνια το «Théâtre Français» (αργότερα «Ντορμέν») και στον Πέτρο Ραφτόπουλο το θέατρο «Ωδείον».

Όσον αφορά την κοσμική ζωή του Πέραν, οι περιγραφές του Ν. Βαβέα στο βιβλίο του *Το Πέραν μας* (1913) ταιριάζουν απόλυτα με την πραγματικότητα: Ο κόσμος ψυχαγωγείται στις κοσμικές συγκεντρώσεις, στις παραστάσεις που παρουσιάζονται στο θέατρο των «Ποικιλιών», παρακολουθεί τις φιλανθρωπικές γιορτές, συχνάζει λόγω «κάλλους», «πλούτου», ή «υψηλών θέσεων» στις λέσχες και στις πολυτελείς αίθουσες του Πέραν και αυτοαποκαλείται με φιλαρέσκεια ως η «αριστοκρατική και κυανόαιμη τάξη της πρωτεύουσας». Στους δημόσιους κήπους του Ταξίμ και στα Μνηματάκια αντηχούν νυχτερινές συναυλίες. Τα κοσμικά κέντρα, τα αριστοκρατικά ζυθοπωλεία, τα «five o'clock» ζαχαροπλαστεία πλημμυρίζουν από τις αιθέριες υπάρξεις. Τον χειμώνα στα αστικά σπίτια γίνονται οι καθιερωμένες «jours fixes». Τις Απόκριες ο ημερήσιος Τύπος αναφέρεται στους φιλανθρωπικούς χορούς. Τα απογεύματα η λεωφόρος της Μεγάλης Οδού παίρνει όψη ευρωπαϊκής μεγαλούπολης. Ο υπόγειος σιδηρόδρομος βγάζει κύματα από άνδρες, γυναίκες και παιδιά. Οι οικογενειάρχες με τις προμήθειές τους επιστρέφουν στα σπίτια τους. Οι μαθήτρες των διαφόρων σχολείων και παρθεναγωγείων με σεμνότητα και μετριοφροσύνη περιδιαβαίνουν με τα μάτια χαμηλωμένα σύμφωνα με τα ήθη της εποχής. Εκατοντάδες νεαρές εργάτριες γελούν αμέριμνες και αστειεύονται μεταξύ τους καθώς κατευθύνονται στα σπίτια τους μετά από μια κουραστική μέρα εργασίας.

Τον Μάρτιο του 1925, ο Έλληνας διπλωμάτης Ιάσων Σταυρόπουλος επισκέπτεται την Πόλη για να εξετάσει τα προβλήματα της ελληνικής μειονότητας της Πόλης που προέκυπταν μετά τη Συνθήκη της Λωζάνης. Κατά σύμπτωση, τις ίδιες μέρες (20/3/1925) το Ελληνικό προξενείο μεταφέρεται από τη Μεγάλη Οδό του Πέραν στο κτίριο του Αγά-χαμάρ. Στη συνέχεια παραθέτουμε ένα μικρό απόσπασμα από τις εντυπώσεις του Ι. Σταυρόπουλου όσον αφορά τη ζωή στο Πέραν: «...Βρήκα ένα ωραιότατο διαμέρισμα λίγο πιο ψηλά από το ξενοδοχείο (το ξενοδοχείο “Τοκατλιάν”), επί της Rue de Péra (Ισιο Δρόμο, όπως λένε εδώ) και εγκαθίσταμαι από αύριο. Η ακρίβεια του βίου εδώ είναι απίστευτη, ιδίως για τον ξένο που έρχεται για λίγον καιρό. Η Πόλη ένα μείγμα μεγάλου χωριού και μεγαλουπόλεως: λαμπρά τηλέφωνα, άφθονο νερό, άπλετο φωτισμό και καλά τραμ. Το ξενοδοχείο πολύ καλό, με όλες τις ανέσεις, αρκετά πλούσιο, αλλά με ληστεύουν. Την επομένη το μεσημέρι με πήγαν στον κήπο του Ταξίμ. Ωραία θέα, απέναντι το Σκούταρι και τα νησιά...».

Ο γνωστός Πολίτης δημοσιογράφος Παύλος Παλαιολόγος σε χρονογράφημά του στα Νέα (5/8/71) σχολιάζει πώς αντίκρισε τη γενέτειρά του μετά από πολλά χρόνια απουσίας: «...Πού τελειώνει η Ευρώπη και πού αρχίζει η Ανατολή; Δύο ήπειροι σε τόση

απόσταση, όσο σας χρειάζεται για να καπνίσετε ένα τσιγάρο στο πλοiάριο που θα σας μεταφέρει στην απέναντι ακτή... Σε πέντε λεπτά της ώρας είστε από τον Γαλατά στο Πέραν. Δημιούργημα μεταβυζαντινό το Πέραν έγινε κέντρο χριστιανικό, ελληνικό και ευρωπαϊκό. Προέκταση της Ευρώπης στην Τουρκία. Ούτε στη φαντασία των Παλιών Αθηναίων τα εμπορικά του Ίσιου Δρόμου. Ελληνικά τα περισσότερα. Δεν απομένουν παρά πέντε... Η Μεγάλη οδός ήταν σαλόνι όπου ανεβοκατέβαιναν άνθρωποι καλοβαλμένοι, “καπελάτοι”, που ανασήκωναν τα “πομπέ” τους και αντάλλασσαν χαιρετισμούς. Η καθαρεύουσα κυρίαρχη:

– Πώς έχετε;

– Μερσί, και υμείς;

»Βελάδες, ρενδικότες, ημίψηλα, μπαστούνια με χρυσή λαβή. Φυσικά, και φεσάκια. Εντελώς διαφορετικό το Σταυροδρόμι που βρίσκω. Καλύτερο; Χειρότερο;...».

Δυστυχώς το πρώτο τέταρτο του 21ου αιώνα, το πρώτο ιστορικά, αστικό, κοσμοπολίτικο κέντρο του ελληνισμού της Πόλης οδεύει προς τη σιωπή του τέλους στη μεγαλούπολη των 22 εκατομμυρίων αλλόθρησκων νέων κατοίκων...

Το «Τοκατλιάν» ήταν το δεύτερο μεγαλύτερο ξενοδοχείο του Πέραν.

Η λέσχη «Cercle d'Orient» ιδρύθηκε το 1882. Στεγάστηκε στο πολυτελές κτίριο του Αμπραχάμ πασά, που οικοδομήθηκε σε σχέδια του αρχιτέκτονα A. Vallaury, επί της Μεγάλης Οδού. Μέλη της λέσχης ήταν ο εκάστοτε βεζίρης, οι υπουργοί, οι πρέσβεις της Γαλλίας, Αγγλίας, Ελλάδας, Αυστρίας, Ρωσίας, Ιταλίας, Γερμανίας, ανώτατοι κρατικοί λειτουργοί, τραπεζίτες, όλη η αφρόκρεμα του Πέραν. Σύμφωνα με τον πολιτικό Τύπο της εποχής, η λέσχη ήταν χώρος ανταλλαγής πληροφοριών και χαρτοπαιξίας. Μεταξύ των πρεσβευτών-προέδρων της λέσχης διακρίνουμε και το όνομα του πρίγκιπα Μαυροκορδάτου. Η «Cercle d'Orient» μετά το 1924 μετονομάστηκε σε «Μεγάλη Λέσχη». Στην οδό Ντεβό, που γειτνιάζε με το κτίριο της λέσχης «Cercle d'Orient», στα τέλη του 19ου αιώνα λειτουργούσε το «Skating Palace». Στις αρχές του 20ού αιώνα μετατράπηκε σε αίθουσα κινηματογράφου με την επωνυμία «Cine Otoman». Στη θέση του, το 1924 άνοιξε ο πολυτελής κινηματογράφος «Melek», που τη δεκαετία του 1960 ήταν γνωστός ως «Εμεκ».